

M. Nimorei Arbensis
SERMO DE PASSIONE DOMINI
(POST 3. APR. 1494)

M. Nimoreus Arbensis Archidyaconus Reuerendissimo in Christo patri domino Bernardino tituli sanctorum Petri et Marcellini perbenigno Cardinali Carthaginensi dignissimo salutem

Facilius cogitari quam exprimi posset, reuerendissime princeps, quantum uoluptatis perceperim cum tuum audiui de hoc meo sermunculo nuper apud diuum Alexandrum Pontificem Maximum habito perbenignum et fauorabile iudicium, cumque poscere te in scriptis eadem illa uerba, quae ipse in concione protuleram, mira quadam humanitate animaduerti. Qua ex re non sum profecto nescius quantum sit meo nomini summa tua auctoritas et amplitudo uel laudem uel utilitatem allatura. Cuius grauissimo testimonio (o Deus bone) quae tandem opes? quod aurum? quae dignitas est praefenda? Quin etiam, ut trabali (quod aiunt) clauo beneficium hoc affigeres, paruitem meam Apostolico culmini non uulgariter commendasti.¹

Quapropter cum dubitandum mihi non sit quin mea scripta amplitudini tuae non suo merito, sed mansuetudine, clementia, benignitate tua sint futura iucunda, tradidi sermonem ipsum librariis imprimendum quo et dignationi tuae et multis aliis idipsum a me uehementer efflagitantibus satis facerem commodius, non tam malignitatem cuiusque ueritus quam tuam in hoc diuinam illam quidem et admirabilem benignitatem reueritus. Cuius insigne uenerandumque nomen satis me (ut confido) a genuina uilitigatorum istorum rabie securum reddet.

Valeas, pater clementissime, litterarum decus, et dignitatis istius singulare ornamentum.

Romae III Non. Aprilis MCCCCXCIII

¹ ut trabali (quod aiunt) clauo beneficium hoc affigeres cf. Cic. in Verr. 2, 5, 22: *Ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clauo figeret*; cf. M. Nimoreus Arbensis archidyaconus magistro Ludouico Valentiae Ferrariensi theologo atque philosopho excellentissimo praeceptori suo S. P. D. (Romae 1492): *deinde ut beneficium hoc trabali (quod dicitur) clauo configeres, commentaria etiam peregregia diui Thomae Aquinatis doctoris tui sedulo abs te recognita reconcinnataque addidisti.*

Martin Nimira Rabljanin
PROPOVIJED O MUCI GOSPODNOJ
(RIM, NAKON 3. TRAVNJA 1494)

Martin Nimira, rapski arhiđakon, pozdravlja velečasnog u Kristu oca, monsinjora Bernardina, po naslovu svetih Petra i Marcelina, premilostivog i prečasnog kardinala Cartagene.

Lakše se može zamisliti nego izraziti, prečasnog poglavaru,¹ koliku sam sreću osjetio kad sam čuo tvoj blagonaklon i povoljan sud o ovom mome malom govoru nedavno održanom pred svetim papom Aleksandrom, i kad sam doznao da čudesnom ljubaznošću želiš vidjeti zapisane iste one riječi koje sam iznio propovijedajući. Posve sam svjestan koliko će zbog toga mome imenu tvoj ugled i veličina donijeti i slave i koristi. Takvo vjerodostojno svjedočanstvo (o, dobri Bože!) nadmašit će sva bogatstva, sve zlato, svako dostojanstvo. Usto si, da bi svoje dobročinstvo učvrstio (kako se kaže) zidarskim klinom, moju malenkost na poseban način preporučio apostolskom prijestolu.

Zbog toga, kako mogu biti siguran da će se moj spis tvojoj uzvišenosti svidjeti, ne po vlastitoj zaslugi, već po tvojoj blagosti, milosti, dobrohotnosti – predao sam tu propovijed knjižarima na tiskanje, da bih udovoljio i tvojoj dostojnosti i mnogim drugima koji su isto od mene usrdno zahtijevali. Pritom ni od čije zlobe ne zazirem onoliko koliko štujem tvoju, u tom pogledu uistinu božansku i čudesnu dobrohotnost. Slavno će i poštovano ime te dobrohotnosti mene dostatno (uzdam se) zaštititi od bezobraznog bijesa spomenutih svadljivaca.

Ostaj zdravo, premilostivi oče, uredi književnosti, i jedinstveni ukrasu svoje dužnosti.

U Rimu, 3. travnja 1494.

¹ Bernardino López de Carvajal, biskup Cartagene u Španjolskoj. Kardinalom ga proglasio Aleksandar VI, 20. rujna 1493; umro 16. prosinca 1523.

SERMO IN PASSIONE DOMINI

foderunt manus meas et pedes meos; dinumerauerunt omnia ossa mea.
Dauid ps. XXI²

Si, quantum pietas aput me potuit, hodierno die tantum prudentia ualuisset, Beatissime Pater, nunquam profecto commissem ut mihi hoc orandi munus esset nunc in celeberrimo totius orbis loco subeundum, praesertim cum plane intelligam me nec tali doctrina esse institutum ut possim, nec tanto praeditum ingenio ut audeam in hac clarissima luce sine magna sollicitudine et metu uersari. Sed habet certe aliquam temeritas mea excusationem, cum sit interdum non minus pietas in audendo quam modestia in reticendo laudabilis; cuius plerunque immodicus ardor magnam apud Deum hominesque consequitur gloriam. Quod quidem, Beatissime Pater, cum aliis plerisque, tum maxime illi, cui primo Christus claues et sedem istam tuam commisit, accidisse legimus. Petrus siquidem (ut euangelica tradit historia), cum ex nauis quondam praeceptorem suum in medio mari conspexisset, non periculi, non suiipsius memor statim sese in undas proiecit quo celerius ad illum, cuius incredibili amore tenebatur, perueniret.³ Reputans igitur ipse mecum poenas Redemptoris nostri et crucem illam sanctissimam tota mentis contemplatione percurrens temperare mihi quidem non potui. Videbam enim Saluatorem nostrum per mare illud Rubrum inter mortiferas tempestates trophaea salutiferae passionis suae gestantem eiusque fretus bonitate his fluctibus et huic pelago committere me non dubitauit. Neque enim diffido, quae ipsius in omnes est benignitas, quin mihi hodie, sicut quondam Apostolo suo, opem in medio mari sit allaturus.

Quanquam non parum profecto me recreat mansuetudo tua, Sanctissime Pontifex Alexander, cuius aspectus mihi multo iucundissimus securitatem et quasi certum quoddam praesidium polliceri uidetur; uestra item humanitas, Reuerendissimi atque Amplissimi Patres, quos ego cum silentio, tum attentione summa ad audiendum me paratos conspicio. Neque enim, quod mea uel plurimum interest, insignis haec hodiernae concionis materia aut uerborum ornatu aut sententiarum splendore aliquo indiget, sed pura et simplici enarratione contenta nudam duntaxat uocem sine arte, sine industria requirere uidetur. Quae tantum habet ipsa grauitatis per se, tantum pietatis, ut neque meam, quae prorsus nulla est, neque cuiusque ad commouendos uestros animos eloquentiam desideret.

Quis enim eam rem imperturbatus audiat quam olim et disfracti lapides luxerunt, et nunc quidem haec ipsa (ut mihi uidetur) aedes atque hi, quos cernimus, ipsi denudati parietes et quasi splendore suo exuti deplorare conantur? Nam quid aliud nuda ista subsellia, uelatae imagines, detecta altaria nos admonent? Quin immo

² foderunt manus meas et pedes meos; dinumerauerunt omnia ossa mea. Dauid ps. XXI, i. e. Ps 21 (22), 17–18.

³ Cf. Mt 14, 22–33.

PROPOVIJED O KRISTOVOJ MUCI

Probodoše mi ruke i noge, sve kosti svoje prebrojiti mogu.

David, Psalam 22 (21), 17–18

Da je snagu mojeg poštovanja na današnji dan imala i moja pamet, presveti oče, zaista nikad ne bih bio prihvatio da na mene padne dužnost propovijedanja u ovome času, na ovome najsvetijem mjestu čitavog svijeta, osobito kad mi je posve jasno da ne raspolazem ni tolikom učenošću da bih mogao, ni tolikim talentom da bih se usudio stupiti na ovo presjajno svjetlo bez silne zabrinutosti i straha. No za moju nepromišljenost ima i određenog opravdanja, jer je katkad osjećaj dužnosti pri pokušaju jednako pohvalan kao i skromnost šutnje; neumjeren žar takva osjećaja dužnosti često urodi velikom slavom kod Boga i ljudi. Tako se, zbilja, presveti oče, dogodilo, kao što možemo čitati, i mnogim drugima, a osobito čovjeku kome je Krist prvome povjerio ove tvoje ključeve i stolicu. Petar, naime (kako pripovijeda evanđeoska povijest), kad je onomad iz lađe ugledao svog učitelja nasred mora, ne misleći na opasnost, ne misleći na sebe, odmah se bacio u valove kako bi brže stigao do njega koga je silno ljubio. Razmatrajući prema tome u sebi kazne našega Otkupitelja i svim snagama duha prebirući dobro znani presveti križ, naprosto se nisam mogao suzdržati. Vidio sam, naime, kako naš Spasitelj preko toga Crvenog mora kroz smrtonosne oluje nosi trofeje spasonosne muke svoje te, uzdajući se u njegovu dobrotu, nisam oklijevao prepustiti se ovim valovima i ovoj pučini. I čvrsto vjerujem, s obzirom na veličinu njegove dobrohotnosti prema svima, da će mi danas, kao nekoć svome apostolu, pružiti pomoć nasred mora.

Nego me, zaista, silno ojačava tvoja blagost, presveti papo Aleksandre; preugodan mi pogled na te, rekao bih, obećava bezbrižnost i praktički pouzdanu potporu; isto tako i vaše razumijevanje, velečasni i preuzvišeni oci, zato što vidim kako ste u tišini, a s najvećom pozornošću, pripravnici slušati me. Nadalje, što je za mene izuzetno važno, značajnoj temi današnje propovijedi nije potreban ni ukras riječi ni sjaj misli; njoj je dovoljno čisto i jednostavno izlaganje, ona traži samo i isključivo glas, bez umijeća, bez posebnih napora. U temi je samoj po sebi toliko uzvišenosti, toliko pobožnosti da joj ne treba ni moja (posve zanemariva) ni ičija rječitost kako bi dirnula vaše duše.

Ta tko bi o tome mogao slušati ne uznemirivši se, kad je nekoć tugovalo i prepuklo kamenje, pa i sada pokušavaju proplakati sama ova zgrada (kako se meni čini) i ovi ogoljeni zidovi, koje gledamo, koji su, takoreći, razodjeveni od svojeg sjaja? Jer na što nas drugo opominju gole klupe, pokrivene slike, ogoljeni oltari?

ipsa haec dies nescio quo modo obscurior creatoris sui tormenta quasi sensatum quoddam turbata luce prosequitur.

Dicam igitur, Beatissime Pater, ac primum quidem Saluatoris nostri et poenas et mortem necessariam saluti hominum fuisse docebo. Deinde quo breuius potero eiusdem mortis conditionem, cuius hodie memoriam celebramus, percurram; eritque hoc pietatis, illud ingenii et rationis curriculum. Vos, ut coepistis, quaeso, diligenter attendite.

*

Superuacuum fuisse mortalibus Christi passionem plerique asseruerunt quod nihil uel ad gloriam suam uel ad salutem nostram pertinere uideatur; quorum haec ferme est sententia. Potuisse, inquiunt, Deum, cum omnia possit, alia quadam ratione orbem hunc nostrum ingredi et se conferre ad homines, non pauperem, non abiectum ac sordidum, quod a tanta maiestate uehementer abhorret, sed decorum, illustrem, suaque illa diuina uirtute ac potentia communitum. Praeterea quid eum mulieris utero insinuari oportebat et sese humanis sordibus immisceri cum posset etiam in caelo residens uel solo nutu omnes homines, si eorum cura tangeretur, ad salutis uiam perducere? Labores, iniurias, maledicta, contumelias, uerbera latronum more Deum subiisse pro hominum salute nec consentaneum nec uerisimile est. Quid enim nobis aut illi crucis patibulum uel utilitatis afferre potuit uel commodi?

Postremo multa sunt (ut affirmant) ex quibus coniectare licet aut nullum esse Deum et falsa homines credulitate moueri, aut, si quisquam sit, eum res humanas non curare. Quod autem nullus est ex eo uel maxime apparet quod bonos uiros aduersa fortuna opprimi, malos secunda extolli frequenter uidemus. Quod uero sit et humana non curet, ea ratio ostendit quia, cum affectibus careat, cura humanarum rerum, quae sine affectu non constat, eum attingere non potest. Restat igitur religionem totam aut inanem esse aut omnino nullam, et Christum Iesum, si Deus et Dei est filius, sicuti certe est, carnem hanc nostram assumere crucisque tormenta subire, quo nos saluaret, non modo non debuisse, sed ne potuisse quidem; cum nemo existimet Deum affectibus esse subiectum.

Sunt haec Epicuri inter crapulam et calices suos ructantis uomitus eorumque qui scelere et nequitia inuoluti neque Dei neque sui memores impunitatem sibi huiusmodi deliramentis pollicentur, quorum eo miserabilior est conditio quod miseriam suam tum nolunt, tum et nequeunt agnoscere. Quid enim si Deus humana non curat, si bonorum et malorum studio non mouetur, si nec iustos amat nec impios odit, quid, inquam, stultius quam templa exstruere, laudes reddere, conferre dona, ut nihil inde boni, nihil commodi assequamur? Atque (ut ille ait)

Pa i sam ovaj do neke mjere mračniji dan muke svoga tvorca prati svojevrsnim suosjećanjem, pomučujući svoje svjetlo.

Govorit ću, dakle, presveti oče, te ću prvo poučiti da su i kazne i smrt našega Spasitelja bile nužne za spas čovječji. Potom ću se, što kraće budem mogao, dotaknuti načina te smrti čiji spomen danas slavimo. Potonje će biti staza pobožnosti, ono prvo uma i razuma. A vi, kao što ste počeli, molim, pozorno i dalje slušajte.

*

Suvišna je bila smrtnicima Kristova muka, tako su tvrdili mnogi, jer se ne čini da je mogla imati utjecaja bilo na njegovu slavu ili na naš spas. Njihovi su argumenti otprilike ovi. Bog je mogao, kažu, budući da je svemoguć, i na drugi način ući u ovaj naš svijet i spustiti se među ljude, ne kao siromah, ne kao odbačen i prezren, što je u silnom neskladu s njegovim veličanstvom, već kao uglednik, dostojanstvenik, dobro zaštićen svojom božanskom snagom i moći. Osim toga, što mu je trebalo ulaziti u utrobu žene i miješati se s ljudskom prljavštinom, a mogao je i sjedeći na nebesima jednim svojim migom sve ljude, ako mu je bilo stalo do njih, izvesti na put spasa? Muke, nepravde, psovke, uvrede, udarci – da je to Bog morao za spas ljudi podnijeti, poput razbojnika, to nije ni suvislo ni vjerodostojno. Ta kakvu je korist ili dobitak, bilo njemu, bilo nama, moglo donijeti mučenje na križu?

Napokon, ima mnogo znakova (kako izjavljaju) po kojima se smije pretpostaviti da Bog ili ne postoji, te se ljudi uzbuđuju vjerujući u ono što je pogrešno, ili, ako ga i ima u nekom obliku, nije ga briga za ljudske poslove. Da ga nema, osobito je očito već iz toga što često vidimo kako dobre ljude pogađa nesreća, a zle uzvisuje sreća. A da postoji, no ne mari za ljudske stvari, to pokazuje činjenica da na nj, budući da nije podložan osjećajima, ne može djelovati ni briga za ljudske poslove, koja se ne može javiti bez osjećaja. Proizlazi stoga da je vjera u cijelosti ili uzaludna ili posve ništavna, a da Isus Krist, ako je Bog i Sin Božji, kao što svakako jest, ne samo da nije morao, nego nije ni mogao uzeti ovu našu put i izložiti se mukama na križu kako bi nas spasio; budući da nitko ne može reći da je Bog podložan osjećajima.

Ovi su odvratni izljevi plod Epikurove mučnine između mamurluka i pijanstava, i kod njega i kod onih koji su beznadno upleteni u zločine i grijeh te, zaboravivši i na Boga i na sebe, takvim sumanutostima sebi obećavaju nekažnjivost za prijestupe; njihovo je stanje tim kukavnije jer svoju bijedu niti žele niti mogu spoznati. Ta što može biti, ako Boga nije briga za ljudske stvari, ako ga ne zanimaju dobri i zli, ako ne voli pravedne i ne mrzi zle – što može biti, kažem, nerazumnije od građenja hramova, pjevanja hvala, prinošenja darova, kad od toga nema za nas ni dobra ni dobitka? Pa (kao što onaj kaže), »ako je takav da ne može osjetiti

»si talis est ut nulla hominum caritate teneatur, ualeat; quid enim dicam propitius sit? Esse enim propitius potest nemini.«⁴

Stultus igitur Socrates, insanus Plato, delirus Aristoteles, Zeno item Stoicus et plerique omnes philosophorum amentes plane et fatui, qui et Deum esse et prouidentia cuncta haec consistere partim senserunt, partim etiam in scriptis reliquerunt? Salomon quoque rex, Dei testimonio omnium mortalium sapientissimus, sine mente tunc erat cum ad ipsius omnipotentis Dei honorem nobilissimum templum Hierosolymis extractum consecrauit? Immo uero illos ipsos, qui haec somniauerunt, uecordes et absque ulla bonae mentis effigie, qui uel ex hac sine dubio praeclara et speciosissima rerum quas cernimus mole non potuerint adduci uel ad suspicionem aliquam eorum, quae de Deo ac parente suo et tenentur ab omnibus et aliter esse non possunt, sed credo eos sicut mentis, ita et oculorum usu caruisse et hanc ingentem terram, haec latissima maria, hunc immensum aerem, et caelum supra haec continuo sese uoluentem, stellas, solem, lunam, ceteraque pulcherrima huius machinae (quae mundus appellatur) ornamenta uidere non potuisse, quae tanta ratione constant, tanto ordine reguntur ut nulla harmonia concinnior, nulla concinnitas suauior, nulla suauitas gratior, salubrior, utilior aut inueniri aut effici potuisse uideatur; et haec temere ac fortuito subsistere quisquam sanae mentis contenderit, haec sine Dei prouidentia ita esse ab initio disposita crediderit?

An uero per ipsum immortalem Deum nobis, qui hoc sumus uili corpusculo inclusi, artem, consilium, rationem, intellectum et prouidendi multa et gubernandi prope infinita et quaedam etiam de nouo quasi creandi concedemus, illi uero immenso et perpetuo fonti, a quo omnia haec miro quodam et ineffabili ordine profluxerunt, curam suarum rerum non dabimus? Et numquid solus ille, qui plantauit aurem, non audiet, et qui fecit oculos, non uidebit?⁵

Quod cum falsissimum tum ratione, tum exemplo et auctoritate conuincatur, necesse est profecto et Deum esse et res humanas curare et bonos, hoc est sui similes, diligere, malos contra odisse. Semper enim iustitia iniquitati repugnat et bonitas prauitati est inimica. Quod si Deo, qui summa est iustitia, summa bonitas, improbi displicent, conuenit certe ut puniantur.

Neque est quod mihi aliquis dicat displicentiam hanc ex affectu prouenire, quo Deum ipsum, qui stabilis, firmus, inconcussus est, commoueri non decet. Mouetur nanque summus ille rerum opifex, non autem affectibus (hi enim Deum attingere non possunt), sed effectibus duntaxat. Et sicut ad coercendam malitiam opprimendaque scelera insurgit, ita ad probitatem et innocentiam conseruandam praesto ubique est; quorum utrunque ad iustitiam et bonitatem, quae in Deo summa et praecipua sunt, pertinet, eique uelut soli huic lumen perpetuo adhaeret. Nec

⁴ si talis est ut nulla hominum caritate teneatur, ualeat; quid enim dicam propitius sit? Esse enim propitius potest nemini *Cic. nat. 1, 124*.

⁵ Et numquid solus ille, qui plantauit aurem, non audiet, et qui fecit oculos, non uidebit? *Cf. Ps 93, 9: Qui plantauit aurem non audiet? aut qui finxit oculum non considerat?*

ljubav prema ljudima, neka ide s mirom; zašto bih želio da bude blagonaklon? Blagonaklon ne može biti nikome.«

Nerazuman je, dakle, Sokrat, lud je Platon, s uma je skrenuo Aristotel, i Zenon stoik s njima, i uglavnom svi su filozofi naprosto suludi i budale, jer su dijelom smatrali, dijelom i zapisali da Bog postoji i da se sve ovo zasniva na providnosti? I kralj Salomon, po Božjem svjedočanstvu najmudriji od svih smrtnika, bio je bez pameti kad je u čast istoga svemogućeg Boga podigao i posvetio preuzvišeni hram jeruzalemski? Ne, nego upravo suprotno: oni koji su buncali o svemu tome, oni su bili neuračunljivi i bez trunke privida zdravog razuma, oni koji se čak ni iz ove nesumnjivo sjajne i predivne veličanstvenosti svijeta koji opažamo nisu dali natjerati ma i da dopuste mogućnost onoga što o Bogu i svome tvorcu svi smatraju, a drugačije ne može ni biti; takvi su, vjerujem, bili kako bez pameti, tako i bez očiju, te nisu mogli vidjeti ovu golemu zemlju, ova beskrajna mora, ovaj neizmjerni zrak, i nebo koje se nad svime neprestano okreće, zvijezde, sunce, mjesec i ostale predivne urese ovoga stroja (koji se naziva svijetom); sve se to slaže u takvom razmjeru, usklađuje takvim redom da možemo reći kako se ni izmisliti ni stvoriti nije mogao sklad suglasniji, suglasje ugodnije, ugodnost milija, zdravija, korisnija; i tko bi pri zdravoj pameti mogao tvrditi da sve to nastaje nasumično i slučajno, da je sve to bez Božje providnosti na taj način organizirano od samog početka?

Ili ćemo se, tako mi samog besmrtnog Boga, složiti s time da mi, koji smo zatvoreni u ovom jadnom malom tijelu, imamo sposobnost dosjetljivosti, planiranja, razuma, spoznaje, predviđanja mnogih stvari i upravljanja gotovo bezbrojnima, pa i stvaranja nekih novih bez ikakva uzora, a da onom neizmjernom i vječnom izvoru, od kojeg je sve oko nas proisteklo u takvom čudesnom i neizrecivom redu, nećemo priznati brigu za vlastita stvorenja? Ta zar jedino onaj koji je uho usadio neće čuti, i samo onaj koji je oči stvorio neće gledati?

Budući da se krajnja netočnost te tvrdnje može dokazati kako razumom, tako i po primjerima i autoritetima, zaista je nužno i da Bog postoji i da se brine za ljudske poslove, da dobre, to jest sebi slične, ljubi, a zle, tome suprotno, mrzi. Pravda se, naime, uvijek protivi nepravdi, a dobrotu je neprijateljica zla. Pa ako Bog, koji je vrhunska pravda, vrhunska dobrotu, ne odobrava nevaljale, svakako je prikladno da takvi budu kažnjeni.

I nema razloga da mi netko prigovori da je to neodobravanje posljedica osjećaja, koji ne smiju djelovati na samoga Boga, postojanog, čvrstog, kadrog odoljeti svemu. Taj vrhovni tvorac svega biva, naime, potaknut ne osjećajima (oni na Boga ne mogu djelovati), već isključivo posljedicama. I kao što ustaje kako bi obuzdao zlo i suzbio grijeh, tako je posvuda spreman zaštititi poštenje i nedužnost; oboje je povezano s pravdom i dobrotom, koje su u Bogu vrhunske i izuzetne, i uza nj, kao uz ovo sunce, vječno prijanja svjetlo. Ipak, ne bih mogao

tamen motum hunc more humano aut cum passione uel turbatione aliqua naturae illi excellentissimae euenire dixerim. Quis enim Deo iram hanc nostram, hoc est nostrae huic similem, attribuerit, cum eam physici asserant ex sanguinis circa cor accensione causari,⁶ et Deus omnino tam corde, quam sanguine careat? Neque enim nunc de Christo, qui et ipse uerissimus est Deus ex humana carne et diuina essentia constans, disputamus. Aliter enim de eo loquendum esset et alia ratione incedendum. Sed nobis nunc de diuina essentia sermo est, non de natura humana.

Mouetur itaque Deus (ut dicebam) non hominum affectibus aut his, qui nobis sunt cum reliquis animantibus communes, quod utique absurdissimum esset; sed mouetur ille quidem effectibus (sic enim eos doctores sacri appellant) et sua quadam diuina et peculiari ratione, quam humana assequi mente uel difficile, uel impossibile sit; et quemadmodum probos homines et cum uirtute uiuentes diligit, ita malos ira et odio prosequitur; alioqui inter uitia et studiosas actiones nil interesset.

Cur autem boni uiri malis innumerabilibus plerunque in hac uita uexentur, improbi item commodis omnibus affluent, dicam paulo post; nunc, quoniam Deo curae res nostras esse ostendi, prosequar cetera, quae se continenter offerunt, ne instituti sermonis cursus intercidatur.

Prospicit ergo, ut docui, summa illa et ineffabilis maiestas rebus humanis eisdemque pro sua diuina benignitate et prouidentia moderatur. Quod si moderatur, certe prodest. Si uero prodest, conuenit ut eas etiam diligit. Si autem diligit, quis mirari debet illam saluti hominum uoluisse consulere orbique huic nocte et tenebris offuso lumen caelitus demittere? Errabant enim miseri mortales studioque sapientiae inquirendae, quam sine Deo assequi non poterant, mirum in modum torquebantur, iacebatque ipsa ueritas (ut Democritus inquit) in altissimo quodam puteo demersa et Anaxagoras circumfusa esse tenebris omnia pronuntiauit,⁷ ita sapientiae splendor, immo ne scintilla quidem, nusquam apparebat; sed tanto ueteres nostri indagandae illius ardore tenebantur ut primum Pythagoras et postea Plato ad Aegyptios usque et Persas hac sola de causa penetrauerint; et Lycurgus utroque prior Lydiam, Hiberiam, Indiamque peragrans gymnosophistas adierit.

Misertus itaque rerum humanarum mundi opifex Deus filium unigenitum, quo sibi homines maiori beneficio obstringeret, transmisit in terram ut illi eodem interprete ac magistro omissis erroribus ueram tandem doctrinam ueramque sapientiam perdicerent. Venit ergo Saluator mundi Christus de Sancto conceptus

⁶ eam physici asserant ex sanguinis circa cor accensione causari cf. *Aristot. de anima* (Joanne Argyropylo Byzantio interprete) 1, 2, 14: *ira debet definiri accensio sanguinis circa cor*; Th. Aquin. in *Aristot. de anima comm. 1 et De malo*, q. 12 a. 1 et alibi: *ira est accensio sanguinis circa cor*.

⁷ iacebatque ipsa ueritas (ut Democritus inquit) in altissimo quodam puteo demersa; et Anaxagoras circumfusa esse tenebris omnia pronuntiauit cf. *Lact. Div. inst.* 3, 28, 12–13: *Anaxagoras pronuntiat circumfusa esse tenebris omnia (...) Democritus quasi in puteo quodam sic alto, ut fundus nullus sit, ueritatem iacere demersam: nimirum stulte, ut cetera*.

reći da se takvo gibanje u toj iznimnoj naravi zbiva na ljudski način, uz neku strast ili uznemirenost. Jer tko bi Bogu smio pripisati ovu našu srdžbu, odnosno ovoj našoj sličnu, kad prirodoslovci tvrde da je ona uzrokovana zagrijavanjem krvi oko srca, a Bog nema ni srca ni krvi? Ne raspravljamo, naime, sada o Kristu, koji je i sam najistinitiji Bog sastavljen od ljudske puti i božanske biti. O njemu bi trebalo drugačije govoriti i drugim putem ići. No, sad govorimo o Božjoj biti, a ne o ljudskoj naravi.

Bog, stoga, ne biva potaknut (kao što sam počeo govoriti) ljudskim osjećajima ili onim što nam je zajedničko s ostalim živim bićima; oboje bi bilo posve besmisleno; on biva potaknut učincima (tako ih nazivaju sveti naučitelji) i sebi svojstvenim božanskim razlogom, koji je ljudskim umom slijediti teško, ili čak nemoguće; i, kao što ljubi ljude koji su valjani i žive u vrlini, tako zle prati srdžbom i mržnjom; u suprotnome ne bi bilo razlike između poroka i revnih djela.

A zašto valjani ljudi u ovom životu često bivaju mučeni bezbrojnim zlima, dok nepošteni obiluju svim ugodnostima, reći ću nešto kasnije; sad ću, jer sam pokazao da Bog brine za naše poslove, razmotriti ostalo što se s tim u vezi pojavljuje, kako tijek započetog govora ne bi bio prekinut.

To vrhovno i neizrecivo veličanstvo, dakle, nadzire ljudske poslove i njima upravlja u skladu sa svojom božanskom dobrotom i providnošću. Znači, ako upravlja, sigurno im je od koristi. A ako je od koristi, primjereno je da te poslove i ljubi. Ako ih pak ljubi, tko bi se čudio što se to veličanstvo željelo pobrinuti za spas ljudski te u ovaj tminom i mrakom pokriven svijet s nebesa spustiti svjetlo? Lutali su, naime, bijedni smrtnici trudeći se da nađu mudrost koju bez Boga nisu mogli dostići, mučili su se na nevjerojatne načine, i sama je istina (kako kaže Demokrit) ležala potopljena negdje u najdubljem bunaru; i Anaksagora je zaključio da je sve bilo obavijeno tamom tako da se nigdje nije pojavljivao sjaj mudrosti, čak ni iskra njezina; ali naši su stari gorjeli takvim žarom za traženjem istine da su, prvo Pitagora, a potom Platon, isključivo iz tog razloga doprli sve do Egipćana i Perzijanaca, i Likurg, stariji od njih obojice, prolazeći Lidiju, Hiberiju i Indiju stigao je do gimnosofista.

Stoga je Bog, tvorca svijeta, sažalivši se nad ljudskim stanjem, kako bi još većim dobročinstvom uza se vezao ljude, poslao jedinorođenog sina na zemlju da bi ljudi uza nj kao tumača i učitelja, napustivši zablude, napokon naučili istinitu nauku i istinitu mudrost. Došao je, dakle, Krist, spasitelj svijeta, začet po Duhu

Spiritu, de uirgine matre genitus, diuque cum hominibus uiuens iter immortalitatis nullius adhuc tentatum uestigio illis aperuit.

Sed cur homo potius uenit quam deus? Cur mole carnis huius nostrae circumdatus et non purus, non simplex, non expeditus? Quia nullum aliud animal, nulla alia substantia nec commodius nec rectius docere hominem potest quam homo. Sed fingamus sane disputationis gratia: si Christus Saluator noster olim, cum in terram uenturus erat, ignis alicuius speciem aut nubis aut aliam quamlibet huiusmodi effigiem assumpsisset (nam Deus ipse, cum sit omnis materiae expers, oculis humanis peruideri non potest); at uero si tales aliquas suscepisset formas, unde illi ex igne humana uox, aut unde uerba ex nube suppetere potuissent?

Sed esto, do etiam uocem, concedo uerba, cum et Moysi hoc ferme modo locutum fuisse Dominum acceperimus. Quid autem est? Nonne melius fuit (ut omittam quod perfectissima sunt omnia diuina opera, etsi uidetur nobis interdum pro nostra imbecillitate ita non esse), nonne, inquam, melius fuit Deum ea forma ad homines descendisse quam illis gratissimam fore non ignorabat, quandoquidem natura comparatum sit ut omne animans sui similitudine plurimum delectetur? Neque enim ulla poterat esse homini uel forma uel imago ad uidendum iucundior, ad persuadendum efficacior quam hominis. Qua ratione summus ille rerum conditor etiam ad inferos quondam non corporea effigie, sed animae substantia, quoniam iturus ad animas erat, descendit, et paulo post corpus ipsum resumens in caelum triumphans rediit, mortuos scilicet in forma sibi consimili, hoc est cum propriis corporibus excitatos, iudicaturus, et unicuique pro meritis siue poenas siue praemia redditurus.

At uero cur pauper in mundum descendit? cur humilis? cur abiectus? cur tormentis omnibus et morti turpissimae expositus? Sciebat ille, amplissimi patres, (quid enim Deus nesciat?) multo plus factis commoueri homines quam uerbis, facilius exemplo uitae quam sermonis hortatione ad bene beateque uiuendum institui. Equidem cum bene dicere nullius sit laboris, bene uiuere maximi et incredibilis est. Quod si Christus omni uoluptate, omnibus delitiis affluens aequo animo ferendam esse paupertatem suaderet, si ipse felix aduersos casus fortiter esse tolerandos praedicaret, si incontinens ipse continentiam amplectendam esse contenderet, si denique nullo ipse incommodo affectus alios ad dolorem, poenas, mortemque contemnendam hortaretur, nemo illum (ut arbitror, immo ut certe scio) non modo sequi, sed ne audire quidem uoluisset; est nanque portento simile ea uelle ceteris persuadere quae tuipe nunquam attigisses.

Sed poterat, ut superius est obiectum, etiam in caelo residens omnes homines solo nutu ad ueram immortalitatis notitiam perducere. Atqui nonne idipsum fecit, nonne et nutu et uoluntate perduxit, cum filium unigenitum ad eos hac potissimum causa transmisit? An existimandum est, obsecro, sine patris consensu Saluatorem nostrum in terram descendisse? Hoc nemo dicet; sed illud fortasse dicet: »Cur descendit in terram cum in caelo nihilominus res peragi potuerit?« Quoniam, ut dixi, exemplo optime docetur uirtutis uia, cum difficillimum habeat aditum, et

Svetom, rođen od majke djevice, te je živeći dugo među ljudima njima otvorio put besmrtnosti, put kojim još nitko nije pokušao kročiti.

Ali zašto je došao kao čovjek, a ne kao bog? Zašto je primio na se teret ove puti, a nije došao čist, otkriven, neopterećen? Zato što čovjeka ne može prikladnije ni ispravnije poučavati nijedno drugo biće, nijedna druga bit doli čovjek. Ali zamislimo to ipak, rasprave radi; da je Krist, naš spasitelj, nekoć, kad je trebao doći na zemlju, uzeo lik vatre ili oblaka ili bilo čega drugog tome sličnog (jer Bog sam, budući da je slobodan od svake materije, ne može biti viđen ljudskim očima); međutim, da je uzeo neki od tih oblika, gdje bi u vatri mogao naći ljudski glas, ili u oblaku riječi?

Ali neka bude, pristajem i na glas, neka su bile moguće riječi, jer čuli smo da je na sličan način Gospodin govorio i Mojsiju. No, što to mijenja? Nije li bilo bolje (neću spominjati da su sva Božja djela posve savršena, mada se nama, zbog naše slabobeće, ponekad čini da nije tako), nije li, kažem, bilo bolje da Bog među ljude siđe u onom obliku za koji je znao da će im biti posve prihvatljiv, budući da je priroda tako odredila da svako živo biće najviše uživa u onome što je njemu slično? Naime, nijedan oblik ili prilika nisu mogli za ljudski pogled biti ugodniji, za nagovor djelotvorniji, nego što je oblik čovjeka. Iz tog je razloga vrhovni tvorac svijeta i nad pakao sišao ne u tjelesnom liku, već kao duhovna bit, zato što je išao dušama, te je malo kasnije, ponovo uzimajući isto tijelo, trijumfalno uzašao natrag na nebo upravo zato da bi mrtvima sudio u liku njima sličnom – onda, naime, kad budu uskrišeni s vlastitim tijelima – i kako bi svakome prema zasluži odredio bilo kazne bilo nagrade.

Ali zašto je onda u svijet sišao kao siromah, kao nevažan, kao odbačen, zašto se izložio svim mukama i najsramotnijem načinu smrti? Znao je on, velečasni oci (jer što Bog ne bi znao), da ljude mnogo jače pokreću djela nego riječi, da je na valjan i svet život lakše potaknuti živim primjerom nego usrdnim nagovorom. Zaista, dok valjan govor ne traži nikakav napor, valjan je život beskrajno, nevjerojatno naporan. I da je Krist u najvećem sjaju užitaka i raskoši poučavao kako siromaštvo treba ponizno trpjeti, da je sam bio uspješan, a propovijedao kako nesreće treba hrabro podnositi, da je sam bio neumjeren, a tvrdio kako treba prigrliti suzdržljivost, da, napokon, sam nije doživio nikakvu neugodnost, a da je hrabrio druge da prezru bol, kazne, pa i smrt – nitko ga ne bi htio (smatram, pa čak i pouzdano znam) ne samo slijediti, nego ni poslušati, zato što je upravo čudovišno pokušavati druge nagovoriti na ono što ti sam ne bi nikad ni taknuo.

Ali mogao je, prema gore spomenutom prigovoru, i stolujući na nebu sve smrtnike jednim migom privesti istinskoj spoznaji besmrtnosti. No nije li upravo to učinio, nije li nas i svojim migom i svojom voljom priveo kad je jedinorođenog Sina poslao ljudima prvenstveno s tom nakanom? Treba li misliti, molim vas, da je naš Spasitelj na zemlju sišao bez Očeve suglasnosti? To neće nitko reći. Možda će, međutim, reći ovako: »Zašto je sišao na zemlju kad se jednako tako sve moglo lijepo obaviti na nebesima?« Zato što se, kako rekoh, put vrline najbolje pokazuje

Deus ea, quae facere homines uolebat, fecit prius ipse, ut eo magis illos ad bene beateque uiuendum excitaret. Quis enim seruus tam impudens, tam barbarus, tam ingratus, tam impius sit qui, si dominum suum uideat omnibus tormentis, doloribus, poenis expositum pro se, non item ipse pro domino et corpus et uitam omnibus periculis exponat? At uero multo id quidem magis nos facere oportet, qui ut omnes molestias, omnes poenas subeamus pro Christo, nobis gratiam, nobis praemia cumulamus, non illi referimus, et in eo ipso, quod Deo seruimus, quod cum uirtute uiuimus, quod a Christi mandatis non discedimus, non ipsius utilitati, qui hominum opera non indiget, sed nostrae consulimus saluti.

Quod autem boni plerunque in hoc seculo uexentur, mali item in delitiis sine ullo incommodo quiescant, haec plane est ratio: quia cum ardua et maxime angusta sit (ut saepius dixi) uia illa uirtutis quam philosophi impedimentis omnibus refer-tissimam esse ostenderunt, et cum omnia eius officia in tolerandis laboribus, in perferendo dolore, in periculis obeundis, in contemnenda morte uersentur, difficile et quodammodo impossibile est luxuriosos diuites et omni rerum ac uoluptatum copia redundantes ad illam aspirare. Quod equidem ipsius Iesu Christi exemplo uel maxime comprobatur, qui cum eiusdem uirtutis et auctor esset et uerissimus antistes, repudiatis opibus, reiecta quiete, propulsatis uoluptatibus inopiam, laborem, sitim, esuriem, poenas, mortem est amplexus.

Praeterea consentaneum profecto est et plurimum conuenit ut homines in sui finis contemplatione, qui Deus est, sint semper occupati, eaque summa ope euitent quae huic instituto possunt quoquo modo esse contraria. Sed lusus, commessationes, libidines et omnes id genus uoluptates, quas ab otio et diuitiis prouenire certissimum est, illos uel maxime ab ea cogitatione auertunt iubentque non Deo et rationi, sed concupiscentiae et uitii omnem operam adhibere. Decet igitur probos et innocentes uiros quaeuis potius incommoda subire quam in otio, in rerum copia, in delitiis ita uiuere ut merito uideantur hic mercedem suam recepisse.

Nam teste Hieronymo impossibile est ex terrenis ad caelestes commigrare delitias.⁸ Quod ipsum Salomon etiam apertissime sentire uisus est cum ait: »Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.«⁹ Et iterum: »Risum deputaui errorem, et gaudio dixi quid frustra deciperis?«¹⁰ Et rursus: »Cor sapientum ubi tristitia est, et cor stultorum ubi laetitia.«¹¹ Sed, Deus bone, quis hoc diuinius ostendit, quis apertius declarauit quam Saluator noster Iesus cum inquit: »Ahe

⁸ Nam teste Hieronymo impossibile est ex terrenis ad caelestes commigrare delitias cf. *Hier. ep.* 98, 6, 2: *difficile, immo impossibile, ut et praesentibus quis et futuris fruatur bonis, ut et hic uentrem et ibi mentem inpleat, ut de deliciis transeat ad delicias, ut in utroque saeculo primus sit, ut et in terra et in caelo appareat gloriosus.*

⁹ Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat *Prov* 14, 13.

¹⁰ Risum deputaui errorem, et gaudio dixi quid frustra deciperis? *Eccle* 2, 2.

¹¹ Cor sapientum ubi tristitia est, et cor stultorum ubi laetitia *Eccle* 7, 5.

primjerom, budući da je pristup tom putu vrlo težak, te je Bog ono što je htio da ljudi čine prethodno učinio sam, kako bi ih time snažnije potaknuo da žive valjano i sveto. Jer koji je rob tako bestidan, tako surov, tako nezahvalan, tako nemoralan da, kad bi vidio svoga gospodara kako se za nj izlaže svim mukama, patnjama, kaznama, ne bi i sam za gospodara i tijelo i život izložio svim opasnostima? Tako pak, tim više, moramo postupati mi, koji za Krista podnoseći sve muke, sve kazne, sebi skupljamo milost, sebi skupljamo nagrade, ne moramo to njemu vraćati; i samim se time što služimo Bogu, što živimo u vrlini, što ne odstupamo od Kristovih zapovijedi, brinemo ne za njegovu korist, jer njemu ne treba ljudske pomoći, već za svoj vlastiti spas.

Ali mnogo dobrih na ovome svijetu trpi, a zli počivaju u užicima bez ikakve neugodnosti; razlog je tome naprosto sljedeći: budući da je (kao što sam već više puta rekao) taj put vline tegoban i vrlo uzak, i filozofi su pokazali da je prepun svakojakih prepreka, i budući da su svi zadaci tog puta podnošenje napora, trpljenje boli, izlaganje opasnostima, preziranje smrti, teško je, i gotovo nemoguće, da taj put požele oni koji žive u raskoši, bogatstvu, prekomjernom obilju imetka i naslada. Ovo osobito potvrđuje primjer samog Isusa Krista, koji je, zato što je i tvorac i najistinitiji zastupnik iste te vline, odbio bogatstvo, odbacio spokoj, zgazio užitak te prigrlilo oskudicu, napor, žeđ, glad, kazne, smrt.

Osim toga, posve je razumno i nadasve korisno za ljude da se neprestano bave razmatranjem svoje svrhe, a to je Bog, i da svim snagama izbjegavaju sve što bi na bilo koji način moglo biti tome smjeru suprotno. Ali igre, pijanke, požuda i svi užici te vrste, koji, posve je jasno, proizlaze iz dokolice i bogatstva, ljude neodoljivo odvrćaju od ovakvih razmišljanja i zapovijedaju im da se potpuno posvete ne Bogu i razumu, već bludu i porocima. Stoga je prikladnije da pošteni i nedužni ljudi trpe svakojake nevolje, bolje je to nego u dokolici, u obilju, u užicima živjeti tako da se pokaže da su zaslužili svoju plaću primiti na ovome svijetu.

Jeronim, naime, svjedoči kako je nemoguće iz zemaljskih užitaka preseliti se u nebeske. Isto je to, posve jasno, mislio i Salomon, govoreći: »I u smijehu srce osjeća bol, a poslije veselja dolazi tuga.« I još: »O smijehu rekoh: 'Ludost je'; o užitku: 'Čemu valja?'« I opet: »Srce je mudrih ljudi u kući žalosti, a srce bezumnih u kući veselja.« Ali, dobri Bože, tko je to božanstvenije pokazao, tko jasnije iskazao doli Spasitelj naš Isus govoreći: »Jao vama koji se sada smijete:

uobis, qui nunc ridetis, quia lugebitis et flebitis.«¹² Item alibi: »Beati qui lugent quoniam consolabuntur.«¹³ Item et illud: »Qui amat animam suam, perdet eam; et qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam aeternam custodit eam.«¹⁴ A quo et tragicus nescio qui uates, quanquam gentilis, non multum tamen dissentisse uisus est, quando sic ait: »Quae hic mala putantur, haec sunt in caelo bona.«¹⁵

Proinde dicant licet homines quid uelint et suis ut libet blandiantur fortunis; sunt certe illi gratiores Iesu Christo ad eiusque doctrinam propius accedunt quos inopem uictum patienter sufferre conspiciamus, quam quos in rerum omnium ac uoluptatum copia uulguis ueluti beatos admiratur. Atque hoc loco multa profecto de diuitiis haud improbanda dicerem quae et ipsae, si recte acquirantur, expeditissimum praebere possunt ad salutem uiaticum; neque enim ulla uirtus aptior est, si plane Deum ipsum immortalem imitari uoluerimus et eius quodammodo diuinitatem effingere, quam beneficentia et liberalitas. Omnibus nanque summus ille opifex bona infinita largitur; omnibus se quotidie, immo continue exhibet liberalem. Atque hoc ipsum homines opulenti et diuitiis affluentes facile (ut mihi quidem uidetur), si modo uoluerint, consequi possunt. Nam diuitiae (ut Ambrosius inquit) sicut impedimenta improbis, ita bonis sunt adiumenta uirtutis.¹⁶ Multa igitur dicerem in hanc sententiam ne opibus, quas nemo per se malas existimat, bellum indixisse uiderer, nisi iamdudum et animus et ipsa oratio ad alteram instituti sermonis partem festinaret.

Nemo igitur miretur si iustum quandoque hominem fortunae ictibus concussum aspexerit credatque iustitiae et bonitatis suae coronam in caelo esse repositam. Nam deus ipse immortalis (ut Seneca inquit) homines pro liberis habet; sed corruptos ac uitiosos luxuriose ac delicate patitur uiuere quia non putat emendatione sua dignos. Bonos autem, quos diligit, castigat saepius et assiduis laboribus ad usum uirtutis exercet; nec eos caducis ac mortalibus bonis corrumpi ac deprauari sinit.¹⁷ Quod ipsum et a medicis quotidie fieri uidemus qui aegrotis hominibus,

¹² Ahe uobis, qui nunc ridetis, quia lugebitis et flebitis *Lc* 6, 25.

¹³ Beati qui lugent quoniam consolabuntur *Mt* 5, 4.

¹⁴ Qui amat animam suam, perdet eam; et qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam aeternam custodit eam *Io* 12, 25.

¹⁵ Quae hic mala putantur, haec sunt in caelo bona *Lact. div. inst.* 5, 15, 11 = *Eur. fr.* 1118.

¹⁶ diuitiae (ut Ambrosius inquit) sicut impedimenta improbis, ita bonis sunt adiumenta uirtutis: *Th. Aquin. Catena aurea Super Lucam*, c. 19, lect. 1, vv. 6-7.

¹⁷ Nam deus ipse immortalis (ut Seneca inquit) homines pro liberis habet; sed corruptos ac uitiosos luxuriose ac delicate patitur uiuere, quia non putat emendatione sua dignos. Bonos autem, quos diligit, castigat saepius et assiduis laboribus ad usum uirtutis exercet; nec eos caducis ac mortalibus bonis corrumpi ac deprauari sinit: *Lact. div. inst.* 5, 23: *sumat eum Senecae librum cui titulus est: Quare bonis uiris multa mala accidunt, cum sit providentia; in quo ille multa, non plane imperitia saeculari, sed sapienter ac pene diuinitus elocutus est.* »Deus, inquit, homines pro liberis habet: sed corruptos et uitiosos

jadikovat ćete i plakati!« Tako i drugdje: »Blago ožalošćenima: oni će se utješiti!« Tako i ono: »Tko ljubi svoj život, izgubit će ga. A tko mrzi svoj život na ovome svijetu, sačuvat će ga za život vječni.« Otud se i neki nepoznat tragični pjesnik, mada poganin, očigledno uvelike složio s time, govoreći ovako: »Ono što se ovdje smatra zlom, to je na nebu dobro.«

Stoga neka ljudi samo govore što hoće i neka uživaju u svojoj sreći kako im je drago; svakako su Isusu Kristu draži i njegovu nauku bliže pristupaju oni koje vidimo kako oskudne uvjete strpljivo podnose nego oni kojima se narod divi kao presretnima, u obilju svega blaga i naslada. A na ovom bih mjestu mogao o bogatstvu zaista mnogo govoriti nipošto mu se ne protiveći, jer i ono, ako se stekne na ispravan način, može pružiti pripravnu popudbinu za spas; jer nema druge prikladnije vrline, ukoliko zaista želimo oponašati samoga besmrtnog Boga i nasljedovati, tako da kažem, njegovu božanstvenost, nego što su dobročinstva i darežljivost. Taj najviši tvorac, naime, svima daruje beskonačna dobra; prema svima je svakodnevno, štoviše neprestano, darežljiv. Isto to lako (barem koliko se meni čini) mogu postići imućni i bogatstvom obdareni ljudi, samo ako požele. Jer bogatstvo je (kako kaže Ambrozije) podjednako teret nevaljanima kao i potporanj vrline dobrima. Stoga bih mnogo mogao reći na tu temu kako se ne bi činilo da sam navijestio rat bogatstvu, koje nitko ne smatra zlom samim po sebi, ali veće duže vrijeme i moj duh i ovaj govor žure prema drugom dijelu zacrtanog izlaganja.

Neka se zato nitko ne čudi ako ponekad vidi pravednog čovjeka ošinitog udarcima sudbine, i neka vjeruje da ga kruna njegove pravednosti i dobrote čeka na nebesima. Jer sam besmrtni bog (kako kaže Seneka) smatra ljude svojom djecom; ali pokvarene i poročne pušta da žive u raskoši i uživanju jer ih ne smatra dostojnima da ih pokuša popraviti. A dobre, koje ljubi, učestalo kori i vježba ih neprestanim naporima kako bi usvojili naviku vrline; i ne dopušta im da ih iskvare i izopače prolazna i smrtna dobra. Tako, svakodnevno vidimo, postupaju i liječnici,

de quorum salute nulla spes reliqua est, sine delectu aliquo pro ipsorum appetitu indulgent omnia, eos uero, quorum mors certa adhuc non est, multis rebus, etiam audissimè desideratis, abstinere iubent.

Ostendi igitur, ut promiseram, Beatissime Pater, pro ingenii mei paruitate Iesu Christi mortem nobis non modo non superuacua, sed salubrem omnino et pernecessariam fuisse; nunc ad mortis ipsius conditionem breuissime percurrendam, quae altera incepti sermonis est pars, deflectat oratio. Vos, quaeso, audite et diligenter, sicut hactenus fecistis, attendite.

*

Sentio me, Beatissime Pater, asserendae ueritatis studio longiuscule prouectum et plus temporis quam par erat in re minime dubia consumpsisse; propterea non repetam altius, ut equidem erat in animo, ea quae Saluator noster pridie quam pateretur pro humana salute mirabili prouidentia operatus est, omissisque omnibus uel factis uel dictis ipsius, quae mysteriorum sunt plena, ab oratione tanquam uero passionis suae initio potissimum exordiar; fuit enim oratio illa tam sedula, tam ardens, tam laboriosa ut non modo gemitum, non modo lachrymas, sed etiam sudorem et, quod omne anxietatis genus plurimum exsuperat, guttas sanguinis ex sacro illo uenerandoque corpore expresserit; »et factus« (inquit Lucas) »in agonia«,¹⁸ hoc est in timore et sollicitudine (id enim agonia significat); erat nanque Saluator noster in maxima perturbatione summaque affectuum sollicitudine, ut sic assumptam humanitatem manifestissimo indicio demonstraret. »Atque« (ut Hieronymus ait) »ne passio in animo illius dominaretur, per passionem contristari coepit.«¹⁹ Sensualitas siquidem abhorrens futuram mortem cum ultro ipsam ratio expeteret ad summas et incredibiles angustias illum frequenti aestu cogitationis excitabat. Contristabatur enim non quod poenas nollet perpeti – nam quid in mundum uenisset? – sed languentium hominum more qui, dum morbi alicuius iniuria uel deperditas uires uel membrum aliquod amissum recuperare student (sumus enim et nos Christi membra), nullos neque dolores neque cruciatus euitant, quin etiam urgentem metum rationis imperio propulsantes et ferri et ignis remedia non modo non reformidant, sed etiam arcessunt atque ultro efflagitant; quod tamen

luxuriose ac delicate patitur vivere, quia non putat emendatione sua dignos. Bonos autem, quos diligit, castigat saepius, et assiduis laboribus ad usum virtutis exercet; nec eos caducis ac mortalibus bonis corrumpi ac depravari sinit.« Unde nemini mirum debet videri, si pro nostris saepe delictis castigamur a Deo. Imo uero, cum vexamur ac premimur, tum maxime gratias agimus indulgentissimo patri; quod corruptelam nostram non patitur longius procedere, sed plagis ac verberibus emendat.

¹⁸ et factus in agonia Lc 22, 43.

¹⁹ »Atque« (ut Hieronymus ait) »ne passio in animo illius dominaretur, per passionem contristari cepit.« *Hier. Comm. in Mt. 26, 37; Th. Aquin. Summa theol. III q. 15 a. 4.*

koji bolesnicima u čiji spas više nema nikakve nade dopuštaju sve, bez razlike, što se tim bolesnicima prohtije, ali onima čija smrt još nije neumitna zapovijedaju da se odriču raznih stvari, pa i onih koje vruće žele.

Pokazao sam, dakle, kako sam i najavio, presveti oče, u skladu s malenkušću svojeg dara, da je smrt Isusa Krista za nas bila ne samo ni u kom slučaju izlišna, već svakako spasonosna i krajnje nužna. A sad govor neka prijeđe na vrlo kratak prikaz okolnosti te same smrti, što je drugi dio plana ove propovijedi. Vas molim da slušate i pratite pozornost kao što ste i dosad činili.

*

Svjestan sam, presveti oče, da sam u želji za utvrđivanjem istine zašao ponešto predaleko i potrošio više vremena nego što je prikladno na nešto nimalo sporno; zbog toga neću potanje ponavljati, kako sam doduše bio naumio, ono što je naš Spasitelj dan prije svoje muke čudesnom providnošću učinio za ljudski spas. Ispustivši sva njegova bilo djela, bilo riječi, koji su puni otajstava, počeo ću ponajprije od molitve, kao od istinskog početka njegove muke. Bila je, naime, ta molitva toliko ustrajna, toliko žarka, toliko naporna da je iz onoga svetog i časnog tijela istisnula ne samo uzdahe, ne samo suze, već i znoj i, što posve nadilazi svaku poznatu vrstu tjeskobe, kapi krvi. »A bio je u agoniji«, kaže Luka, to jest u strahu i brizi (to, naime, znači *agonija*); bio je, naime, naš Spasitelj krajnje uznemiren i potpuno tjeskobnih osjećaja, kako bi na taj način posve jasno pokazao ljudskost koju je na se preuzeo. »Pa da ne bi« (kako kaže Jeronim) »u njegovoj duši zavlada moka, počeo se mukom žalostiti.« Riječ je o tome da je tjelesnost, strepeći od predstojeće smrti, mada ju je razum sam tražio, učestalom groznicom predodžbi izazivala krajnju i nevjerovatnu tjeskobu. Žalostio se ne zato što ne bi htio trpjeti kazne – jer zašto bi inače došao u svijet? – već slično bolesnim ljudima koji, u želji da povrate snage satrte štetom neke bolesti, ili neki izgubljeni ud (a i mi smo udovi Kristovi), ne izbjegavaju ni boli ni muke, te čak vođeni razumom odbijaju strah koji ih obuzima; od sredstava liječenja, bilo noža, bilo vatre, ne samo da ne zadiru, već ih upravo traže i uporno zahtijevaju; ipak, ni oni, kakvi su već ljudi,

illi, si modo homines sint, facere sine ingenti animi sollicitudine non possunt. Factus igitur Saluator noster in agonia laborabat pro rei magnitudine supra quam dici potest, ita ut ex hac uehementissima et incredibili anxietate sanguis uel sudor tinctus sanguine omnibus membris totoque corpore sese effunderet. Ille in terra proiectus ad caelum oculos totamque mentem conuertens ter in hunc modum dixisse perhibetur: »Mi pater, si possibile est, transeat a me calix iste; uerum tamen non sicut ego uolo, sed sicut tu.«²⁰ Et apparuit ei angelus confortans eum.²¹ Sed dicet hic fortasse aliquis (utar enim uestra bonitate, amplissimi patres, ac paululum a proposito digrediar quoniam me tam diligenter attenditis), dicet, inquam, aliquis: »Quid est quod Christus patrem orabat ut calix ille mortis a se tolleretur, cum id nequaquam uellet; aut si uolebat, cur a Deo tunc exauditus non fuit?« Atqui oratio haec Saluatoris ea ex parte proueniebat quae (ut modo dicebam) ad motum et afflictionem sensitiuae partis attinet, non quae ad rationem et certam animi uoluntatem; ideoque mox addit: »Verum tamen non mea uoluntas fiat, pater, sed tua.«²² Atque hoc ipsum Dauid etiam rex in Christi persona diuine, sicut omnia, his uerbis elocutus est: »Deus, Deus meus, clamabo per diem et nocte, et non exaudies me.«²³ Quia et circa horam nonam diei clamauit in cruce: »Heloy Heloy lama Azabatani.«²⁴ Et hac nocte proxime praeterita clamauit, id est orauit ad patrem; de qua ego oratione nunc loquor. Orauit, inquam, pro sua liberatione dicens: »Mi pater, si possibile est, transeat a me calix iste; et non exaudies«; quia (ut ostendi) exauditus non fuit.

Peracta igitur oratione uenit ad discipulos quibus a somno excitatis ait: »Dormite iam et requiescite; ecce qui me tradet prope est.«²⁵ Dormiebant enim praeter Iudam ceteri omnes; is nanque accepto iam facinoris sui stipendio coactaque pessimorum hominum manu properabat infelix ad agni sanctissimi prodicionem, ad sanguinis iustissimi effusionem, ad templi illius sacratissimi destructionem, non ex parietibus manufactis, sed ex lapidibus pretiosis et uiuis constructi;²⁶ quod tamen triduo post instaurari debebat, ut sic omnibus gentibus, omnibus populis, atque etiam ipsi misero, si uoluisset, refugium foret salutis et gratiae.

²⁰ Mi pater, si possibile est, transeat a me calix iste; uerum tamen non sicut ego uolo, sed sicut tu *Mt 26, 39*.

²¹ Et apparuit ei angelus confortans eum *Lc 22, 43*.

²² »Verum tamen non mea uoluntas fiat, pater, sed tua.« *Lc 22, 42*.

²³ Deus, Deus meus, clamabo per diem et nocte, et non exaudies me *Ps 22 (21), 2: Deus meus, clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi*.

²⁴ »Heloy Heloy lama Azabatani.« *Mt 27, 46*.

²⁵ »Dormite iam et requiescite; ecce qui me tradet prope est.« *Mt 14, 41–42*.

²⁶ ad templi illius sacratissimi destructionem, non ex parietibus manufactis, sed ex lapidibus pretiosis et uiuis constructi: cf. *Aug. Homilia in Dominica II Adventus (Migne 47, 1134C): qui aedificaret domum Domini non de parietibus manufactis, sed de lapidibus uiuis et pretiosis, id est sanctis et fidelibus; item Isid. de fide catholica contra Iudaeos (Migne 83, 466A)*.

ne mogu takvo što postići bez silne duševne tjeskobe. Stoga se naš Spasitelj, u agoniji, naprezao, sukladno veličini događaja, više nego što se može reći, tako da se zbog te silovite i nevjerojatne mučnine iz svih njegovih udova i iz čitavog tijela lila krv, ili s krvlju pomiješan znoj. On, bacivši se na zemlju, okrećući nebu oči i sav duh, triput je, pričaju, rekao ovako: »Oče moj, ako je moguće, neka me mimoide ova čaša. Ali ne kako ja hoću, nego kako hoćeš ti.« I ukaza mu se anđeo s neba koji ga ohrabri. Ali ovdje će možda netko reći (poslužiti ću se naime, uzvišeni oci, vašom dobrotom te ću posve malo odstupati od svojeg plana, budući da me tako pomno slušate), reći će, ponavljam, netko: »Zašto je to Krist Oca molio da od njega ukloni tu čašu smrti, kad to ni sam nije htio; ili, ako je htio, zašto ga Bog nije uslišao?« Ali ta je Spasiteljeva molitva dolazila s one strane koja je (kao što sam netom rekao) podložna gibanju i trpljenju čulnosti, a ne sa strane podložne razumu i čvrstoj duševnoj volji; i zato odmah dodaje: »Ali ipak neka ne bude moja volja, Oče, nego tvoja.« Isto je to i kralj David u liku Kristovu, božanski, kao i sve drugo, izrekao ovim riječima: »Bože, Bože moj, vičem danju i noću, al' ne odvrćaš.« Zato je i oko ure devete On povikao na križu: »Eli Eli lama azabatani.« I one je prethodne noći vikao, to jest molio, Oca; o toj molitvi sada govorim. Molio je, kažem, za svoje oslobođenje, govoreći: »Oče moj, ako je moguće, neka me mimoide ova čaša. Ali nećeš poslušati«, jer, kao što sam pokazao, nije bio uslišan.

Stoga je po završetku molitve došao do učenika, probudio ih oda sna i rekao: »Samo spavajte i počivajte! Evo, izdajica se moj približio!« Spavali su, naime, svi ostali osim Jude; jer on je već primio plaću za svoje nedjelo te je okupio skupinu najvećih zlotvora i hitao, nesretnik, da izda presveto janje, da prolije najpravedniju krv, da uništi taj otajstveni hram, ne od rukom građenih zidova, već od dragocjenih i živih kamenova sastavljen; hram koji je ipak za tri dana imao biti obnovljen, da tako svim narodima, svim poganima, pa čak i Judi samom bijednome, samo da je poželio, bude utočište spasa i milosti.

At uero crudelissimus parricida ad Iudaeos se contulerat et recepto iam perfidiae suae stipendio principatumque inter eos sceleris sui priuilegio obtinens ante omnes gradiebatur. Ipse, ipse dux, ipse tenebrarum caput perditissimo et terrimo gregi signum dabat, »Quemcunque« inquit »osculatus fuero, ille est, tenete eum.«²⁷ Quid postea? persoluit infelix quod promiserat; manibus impurissimis Iesum amplectitur; faciem illam Deo et hominibus iratam uultui sanctissimo admouet; pallido trementique ore Christum osculatur; neque enim ille, qua erat mansuetudine, proditorem suum reicere uoluit.

Perge porro! Sed quid tandem hic restat nisi ut uoce tota in clamorem prorumpam? O scelerate Iuda; o impurissime latro; o immanissima bellua; osculo tu, quod ad humanae societatis coniunctionem et uinculum pertinet, quod sacrosanctum charitatis et beniuolentiae foedus adiuuentum est, osculo, inquam, Praeceptorem tuum tradis? Scriptum est peccatum hoc, scriptum est scelus hoc stilo ferreo in ungue adamantino²⁸, et testis falsus non erit impunitus²⁹ pro eo quod uendidit argento iustum³⁰. Argento enim Iesum uendidisti, crudelissime gladiator. Illum, inquam, uendidisti cum quo panem comedebas, illum uendidisti cum quo dies et noctes dulces capiebas cibos³¹, idest qui te suauissimis et saluberrimis admonitionibus continue pascebat.

Sed uideamus, quaeso, quod facinus aut crudelius aut detestabilius aut immanius perpetrari potuit. Miserum certe est ab ignoto homine iniuriam accipere; miserius a noto. Acerbum ab extraneo; acerbius a proximo. Calamitosum ab inimico; calamitosius ab amico. Indignum a uicino; indignius a domestico. Luctuosum a conciuue; luctuosius a conuiuia. Horribile a socio; horribilius a discipulo;³² et erat tibi ille, quem perdidisti, notissimus, o Iuda, erat proximus, erat amicus, domesticus, conuiuia, magister. Quid? quod parens, quod saluator, quod Dominus, quod creator, quod Deus?

²⁷ »Quemcunque« inquit »osculatus fuero, ille est, tenete eum.« *Mt 26, 48.*

²⁸ scriptum est scelus hoc stilo ferreo in ungue adamantino *Ier 17, 1.*

²⁹ testis falsus non erit impunitus *Prov 19, 5.*

³⁰ uendidit argento iustum *Amos 2, 6.*

³¹ illum uendidisti cum quo dies et noctes dulces capiebas cibos *Ps 54, 15.*

³² Miserum certe est ab ignoto homine iniuriam accipere; miserius a noto. Acerbum ab extraneo; acerbius a proximo. Calamitosum ab inimico; calamitosius ab amico. Indignum a uicino; indignius a domestico. Luctuosum a conciuue; luctuosius a conuiuia. Horribile a socio; horribilius a discipulo – Cf. *Cic. Quinct. 95: miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria; acerbum est ab aliquo circumueniri, acerbius a propinquo; calamitosum est bonis everti, calamitosius cum dedecore; funestum est a forti atque honesto viro iugulari, funestius ab eo cuius vox in praeconio quaestu prostitit; indignum est a pari uinci aut superiore, indignius ab inferiore atque humiliore; luctuosum est tradi alteri cum bonis, luctuosius inimico; horribile est causam capitis dicere, horribilius priore loco dicere.*

No, surovi se ocoubojica okrenuo Židovima te je, primivši već naknadu za svoju nevjeru i povlasticom svojeg zločina među njima zauzevši prvo mjesto, kročio ispred svih. On je, on je bio vođa, on je sam, kao glava tmina, svome prokletome i gadnom čoporu imao dati znak, govoreći: »Koga poljubim, taj je, njega uhvatite!« I što je bilo? Nesretnik je izvršio što je bio obećao; nečistim je rukama zagrlio Isusa; svoje je lice, koje mrzi Boga i ljude, primakao presvetom obrazu; blijedim je i uzdrhtalim usnama poljubio Krista; a On, kako je blag bio, svojeg izdajicu nije htio odgurnuti.

Nastavi dalje! Ali što mi tu još ostaje nego da svim glasom zaurlam? O, Judo, zločinče; o, nečisti razbojniče; o, divlja zvijeri; poljupcem, koji je znak zajedništva i sveze ljudskog društva, koji je zamišljen kao presveti savez ljubavi i dobronamjernosti, poljupcem, kažem, izdaješ Učitelja svoga? Zapisan je taj grijeh, zapisan je taj zločin željeznom pisaljkom, urezan dijamantnim vrškom, i lažan svjedok neće proći nekažnjeno jer je za srebro prodao pravednika. Za srebro si Isusa prodao, okrutni gladijatore! Onog si prodao, kažem, s kim si kruh jeo, onog si prodao s kim si danima i noćima slatku hranu objedovao, odnosno – onog koji te najugodnijim i najblagotvornijim opomenama neprestano hranio.

Ali razmotrimo, molim, koje se nedjelo moglo počinuti okrutnije ili odvratnije ili jezovitije? Žalosno je, svakako, pretrpjeti nepravdu od nepoznatog; od poznatog, još žalosnije. Gorko je od onog tko ti je dalek; od bližnjega, još gorče. Pogubno, od neprijatelja; od prijatelja, još pogubnije. Nedostojno, od susjeda; od ukućana, još nedostojnije. Žalosno, od sugrađanina; od sudruga, još žalosnije. Grozno, od saveznika; od učenika, još groznije; a onaj, kog si uništio, tebi je bio dobro poznat, o, Judo, bio ti je bližnji, bio ti je prijatelj, ukućanin, sudrug, učitelj. Pa još i roditelj, još i spasitelj, još i Gospodin, još i tvorac, još i Bog!

Cohors ergo et tribunus et ministri Iudaeorum comprehenderunt Iesum et ligauerunt eum.³³ Atque ibi primum se ille non modo ab inimicis circumdatum, uerum etiam ab amicis et proximis omnibus misere destitutum conspexit. Quocunque oculos uertebat, neminem pro se intuebatur. Facti sunt principes eius, id est apostoli eius, uelut arietes non inuenientes pascua, et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentiis.³⁴ Omnes amici eius dereliquerunt eum et praeualuerunt insidiantes;³⁵ non est qui consoletur eum ex omnibus caris eius.³⁶ Colligatis itaque post tergum manibus quasi agnus in medio luporum ad Pilatum praesidem trahebatur; omnes in eum uerbis pariter et uerberibus saeuiebant, nec uero ille quenquam in tanto perditorum latronum grege conspiciere poterat qui sanguinem suum inusitata et incredibili rabie non expeteret. Videres aliquos pugnis atque alapis eum caedere; plerosque diro latratu acerbissimisque uocibus partim irridere, partim maledicere; quosdam capillum et barbam (o intolerandum dedecus) impurissimis manibus expilare; nonnullos in eum quasi in maleficum quempiam ore scelestissimo conspuere.

Pilatus autem, cum illum post multas et paene infinitas uexationes adduxissent ad se, cognita eius innocentia instare admodum coepit uti a morte absolueretur optioneque plebi proposita de eo deque Barraba, nescio quo improbo et seditioso homine, qui forte tunc in publica custodia asseruabatur, inquit: »Est uobis consuetudo per hos dies reum aliquem a carcere liberare. Vultis ergo ut Iesum Nazarenum uobis absolutum dimittam?« Tum uero sacrilegi homines sublato ingenti clamore: »Non Iesum« inquit »sed Barrabam, Barrabam nobis dimitte.«

Deus bone, quanto haec dicenda sunt cum dolore? quanto eloquenda cum gemitu? quibus lachrymis deploranda? An quicquam peius, an scelestius quicquam aut fieri, aut dici, aut etiam excogitari potuit? Sceleratum innocenti, sacrilegum sancto, iniquum iusto, seductorem pacifico, crudelem miti ac pio; quid superest? – Deo Optimo Maximo hominem infimum et pessimum praetulerunt.

Trahitur ergo Christus ad uerbera; facinus indignum, res miseranda, scelus inauditum. Trahitur, inquam, Christus, hominum saluator, ad uerbera, nudusque uelut latro aliquis ad lapideam columnam deligatur. Aderant ibi carnifices ad pulsandos homines exercitatissimi, circumsistunt columnam, expediunt flagra, praeparant sese (horret animus cetera persequi), attollunt sacrilegas manus, ingeminant, percutiunt, uerberant diu acriterque totis uiribus; caedebatur sacrum illud uenerandumque corpus, caedebatur Deus et parens et saluator noster; atque

³³ Cohors ergo et tribunus et ministri Iudaeorum comprehenderunt Iesum et ligauerunt eum *Io 18, 12*.

³⁴ Facti sunt principes eius, id est apostoli eius, uelut arietes non inuenientes pascua, et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentiis *Lam 1, 6*.

³⁵ Omnes amici eius dereliquerunt eum et praeualuerunt insidiantes *Gregorii papae Liber responsalis, Antiphonae et Responsoria de Parasceve. – in primo Nocturno*.

³⁶ non est qui consoletur eum ex omnibus caris eius *Lam 1, 2*.

Tada četa, zapovjednik i židovski sluge uhvatiše Isusa te ga svezaše. I tek je ondje on vidio da ga nisu samo opkolili neprijatelji, nego i da su ga bijedno napustili svi prijatelji i najbliži. Kamo god bi oči svrnulo, nikog nije vidio na svojoj strani. Njegovi knezovi, to jest njegovi apostoli, postadoše ko ovnovi koji paše ne nalaze; i nemoćni su pobjegli ispred goniča. Svi su ga prijatelji njegovi napustili i napadači su nadvladali; nije se našao nitko da ga utješi od svih dragih njegovih. Stoga, vezavši mu ruke za leđima, vukli su ga kao janjca usred vukova do upravitelja Pilata; svi su se nad njim izživljavali i riječima i rukama, i nije mogao vidjeti nikog u tolikom mnoštvu prokletih razbojnika tko ne bi u iznimnom i nevjerojatnom bjesnilu tražio njegovu krv. Mogao si vidjeti jedne kako ga tuku šakama i pljuskaju, većinu kako ga groznim lavežom i otrovnim riječima što ismijava, što psuje; neki mu kosu i bradu (o, sramoto nepodnošljiva!) čupaju nečistim rukama; neki ga, kao kakva zločinca, grešnim ustima pljuju.

A Pilat, kad su Krista nakon mnogih, gotovo neizmernih mučenja doveli k njemu, ustanovivši njegovu nevinost silno se trsio da ga oslobodi smrtne kazne; narodu je ponudio izbor između Isusa i Barabe, nekog zločinca i buntovnika, koji je slučajno u isto vrijeme bio u državnom zatvoru, te Pilat reče: »Imate običaj u ove dane pustiti nekog od optuženika iz zatvora. Želite li onda da oslobodim Isusa iz Nazareta i pustim vam ga?« A tada bezbožni ljudi digoše strašnu viku, govoreći: »Ne Isusa, nego Barabu, Barabu nam pusti!«

Dobri Bože, s koliko se bola mora o tome govoriti? S kolikim uzdahom izreći? Kakvim suzama oplakati? Je li se išta gore ili grešnije moglo učiniti, reći, pa i izmisliti? Zločincu prednost pred nevinim, bezbožniku pred svetim, nepravednome pred pravednikom, podstrekaču pred miroljubivim, okrutnome pred blagim i čestitim; što još? – pred najvećim i najboljim Bogom dali su prednost najnižem i najgorem čovjeku.

Krista tako vuku na bičevanje; nečasna li djela, žalosna li događaja, nečuvena li zločina! Vuku, ponavljam, Krista, spasitelja čovječanstva, na bičevanje, i golog ga poput kakva razbojnika vežu uz kameni stup. Ondje su čekali krvnici vješti kažnjavanju, okružili su stup, izvadili bičeve, pripremili se (duh zazire pred onim što slijedi), digli bezbožne ruke, zamahnuli, udarili, bičevali dugo i žestoko, svim snagama; udarali su to sveto i časno tijelo, udarali su Boga i roditelja i spasitelja

ita caedebatur ut non capiti, non ori, non ipsis etiam oculis parceretur. Hem, bone Iesu, mundi saluator, spes futuri saeculi, sicne a gente tua, sic a populo tuo exciperis? Miserum me, haec gratitudo est? hic honor est? haec gloria est quae tuae debetur maiestati? an ideo hominibus salutem e caelo attulisti ut tibi illi uitam in terra eriperent?

Feriebant eum crebris ictibus homines illi scelestissimi, intumescebat atris plagarum uestigiis totum corpus, disrupaque uerberibus cute sanguis in terram undique diffundebatur, atque ubi iam tortores et essent quodammodo tormenta ipsa defessa,³⁷ Pilatus tertio (totidem enim sacri perhibent euangelistae) ad Iudaeos exiit inquiring se in Iesu mortis causam non inuenire uiderique sibi talem esse illum qui merito absolui debeat, praesertim flagellatus iam et uerberibus adeo afflicto. Tum illi: »Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.«³⁸ O audaciam singularem! O incredibilem insaniam! Hunc uos malefactorem appellatis, homines dementissimi, qui caecos illuminat, qui claudos erigit, qui leprosos curat, qui mutis sermonem reddit, surdis auditum aperit, languidis sanitatem donat, moribundis salutem largitur, mortuis denique ipsis uitam restituit? Quam bene, sancte et supreme Deus, uel hac sola uoce furoris uestri caecitatem declarastis? Sed una ratio uobis (ut credo) opitulatur, quod ea, quae apud uniuersas nationes bona et sancta putantur, eadem uos mutato in contrarium et sensu et nomine mala atque impia existimatis, et id quidem ita uobis praescribitis imitandum obseruandumque ut, si bonus aliquis inter uos (quod tamen ego fieri posse non arbitror), sed si quis forte inueniretur, eum quasi sceleris crimine conuictum tollere possetis e medio essetque apud uos bene agentibus poena proposita, male uero praemia constituta, atque hoc modo certatim in tenebras, id est in scelus et nequitias uestras rueretis. »Omnes« inquit de uobis rex quondam uester Daudid, »declinauerunt simul, inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.«³⁹

Pilatus itaque et clamore illorum et Herodis tetrarchae instigatione, metuentis ne regno pelleretur, uictus est, et Christum, iam prope extinctum uerberibus, eorum uoluntati tradidit ut ipsimet de illo secundum legem suam iudicarent.

O magnum et incredibile facinus, o graue inauditumque crimen! Quid mihi hominis mortem nuntiat? Quid humana refertis supplicia? Deus, inquam, Deus omnipotens mortali corpore indutus ad crucem ducitur. Deus Optimus Maximus seruili ac turpissima morte condemnatur. Generatio praua et peruersa, haecine reddis Domino, popule stulte et insipiens? Nunquid non ipse pater tuus, qui possedit

³⁷ atque ubi iam tortores et essent quodammodo tormenta ipsa defessa cf. *Cic. Clu. 63: Cum iam tortor atque essent tormenta ipsa defessa.*

³⁸ Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum *Io 18, 30.*

³⁹ »Omnes« inquit de uobis rex quondam uester Daudid, »declinauerunt simul, inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.« *Ps 14 (13), 1.*

našeg; i udarali su ga tako da nisu štedjeli glavu, usta, pa ni same oči. Jao, dobri Isuse, spasitelju svijeta, nado budućih naraštaja, tako li te dočekuje puk tvoj, tako li narod tvoj? Jadna li mene, kakva je to zahvalnost? Kakva je to čast? Kakva je to slava koju smo tvome veličanstvu dužni iskazivati? Zar si zato ljudima s neba donio spas da tebi oni na zemlji oduzmu život?

Tukli su ga kišom udaraca ti grešni ljudi, od tamnih je tragova biča nateklo čitavo tijelo, kožu su razderale šibe te se krv odasvud slijevala na zemlju, pa kad su se već umorili mučitelji i, da tako kažem, sama mučila, Pilat je po treći put (tako o tome javljaju sveti evanđelisti) izašao pred Židove govoreći da on kod Isusa ne nalazi razloga za smrtnu kaznu, i da mu se čini da on po svemu zaslužuje oslobođenje, osobito pošto je već pretrpio bičevanje i šibanje. A oni će: »Da taj nije zlotvor, ne bismo ti ga predali!« O, neponovljive li drskosti! O, nevjerojatne li ludosti! Njega nazivate zlotvorom, vi sumanuti ljudi, njega koji daje vid slijepima, koji uspravlja hrome, koji liječi gubave, koji nijemima vraća govor, gluhim obnavlja sluh, oslabjelima daruje krepkost, bolesnima poklanja zdravlje, pa i samim mrtvacima može vratiti život? Kako ste točno, sveti i najviši Bože, već samom ovom riječju dokazali sljepilo svoje mahnitosti! Ali pomaže vam jedna okolnost, smatram; ono što svi narodi smatraju dobrim i svetim vi, okrećući u potpunu suprotnost, smatrate i smislom i imenom zlim i bezbožnim, i to sebi zadajete kao pravilo koje treba slijediti i poštovati, tako da, čak i da se među vama nađe netko valjan (što ipak ne smatram mogućim), ali, čak i da se takav slučajno nađe, mogli biste ga ukloniti kao krivca za prijestup, te je kod vas za one koji čine dobro određena kazna, a za zlotvore su propisane nagrade, i na taj način jedni preko drugih hrlite u tmine, to jest u svoj grijeh i zloću. Rekao je o vama nekad vaš kralj David: »Svi skrenuše zajedno, svi se pokvariše: nitko da čini dobro – nikoga nema.«

I tako je Pilat bio nadjačan njihovom vikom i nagovorom tetrarha Heroda, koji se bojao da će ga otjerati s vlasti; Krista, već gotovo dotučenog batinama, predao je njihovoj volji da sami o njemu presude prema svojem zakonu.

O, silna li i nevjerojatna zlodjela, o, teška li i nečuvena grijeha! Što mi javljate o smrti čovjeka? Što pričate o kažnjavanju ljudi? Bog, shvatite, Bog svemoćni, uzevši na se ljudsko tijelo biva vođen na križ. Bog najveći i najbolji biva osuđen na ropSKU i sramotnu smrt. Porode izopačen i prepreden, tako li uzvraćaš Gospodinu, narode glupi i bezumni? Nije li on Otac tvoj, Stvoritelj, koji te prihvatio, saZdao,

et fecit et creauit te,⁴⁰ nonne ipse Deus tuus est qui tibi mari in medio siccum iter aperuit, in quo tibi salus, inimicis fuit interitus? Qui te annis quadraginta in deserto cibauit manna, qui te in argento et auro eduxit et non erat in tribubus tuis infirmus;⁴¹ qui te umbra nubis per diem desuper tegebat; qui tibi aquarum fluuios de petra, qui auium multitudinem de caelo emisit? Quid dicam bella orationibus gesta? Quid hostium mortes per feminae manus factas? Quid uictorias sola Dei inuocatione quaesitas? Illud autem quomodo narrabo quod Aegyptum aqua pro uobis pugnante, rana, cyniphe, musca, peste, ulcere, grandine, locusta, nocte, primogenitorumque interitu strauistis, quod muros Hierico in uoce tubarum psalmorumque deiecistis? Hic ille est, popule stulte et insipiens,⁴² cuius tu uirtute, cuius auspicio haec omnia et alia multo plura peregisti.

Sed quid ego haec commemoro sceleratissimae genti, si tamen gens appellanda est et non ferarum teterrima multitudo? Aures habent et non audiunt; oculos habent et non uident; pedes habent et non ambulant.⁴³ Vos ergo, patres, quibus Dei Optimi munere ueritas reuelata et caelitus missa est sapientia, quibus et audire et lucem intueri et uersari in luce permittitur, adestote, quaeso, omnes animis qui adestis corporibus; huc mentes uestras, huc pietatis misericordiaeque oculos conuertite.

Educunt Iudaei Iesum spinis coronatum, sanguine multo conspersum, sputo et omni sordium genere turpiter oblitum, flagellis ac uerberibus debilitatum prorsus et uix iam pedibus innitentem. Aspicite collapsa membra et omni poenarum genere pallida atque exsanguia! Riget cruore squallidi capitis concreta caesaries; formosus ille et suauis aspectus nusquam cernitur; pristinus formae uigor liuore et sanguine contabuit; capillique cohaerentis illuuiis attenuatos oculos et lumen prope extinctum puluere et cruore obducit. Adhaesit caro eius ossibus ipsius.⁴⁴ A planta pedis usque ad uerticem non est in eo sanitas.⁴⁵ Vidimus eum et non habebat speciem neque decorem, sed erat species eius inhonorata et deficiens a filiis hominum, mutatus est enim color optimus, obscuratum est aurum et lapis ille pretiosus, electus, angularis, quem quondam Deus in fundamentis Sion, id est in sanctae matris

⁴⁰ Generatio praua et peruersa, haecine reddis Domino, popule stulte et insipiens? Nunquid non ipse pater tuus, qui possedit et fecit et creauit te cf. *Deut. 32, 5–6: generatio prava atque perversa. Haecine reddis Domino, popule stulte et insipiens? numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creauit te?*

⁴¹ Qui te annis quadraginta in deserto cibauit manna, qui te in argento et auro eduxit et non erat in tribubus tuis infirmus *Ps 104, 37*.

⁴² popule stulte et insipiens *Deut. 32, 6*.

⁴³ Aures habent et non audiunt; oculos habent et non uident; pedes habent et non ambulant *Ps 113, 13–15*.

⁴⁴ Adhaesit caro eius ossibus ipsius cf. *Ps 101, 6*.

⁴⁵ A planta pedis usque ad uerticem non est in eo sanitas *Isa 1, 6*.

po kom postojiš? Nije li on Bog tvoj, koji ti je posred mora suh put otvorio, u kom je bio tebi spas, neprijateljima propast? Koji te četrdeset godina u pustinji hranio manom, koji te izvede u srebru i zlatu, u plemenima tvojim bolesnih ne bješe; koji te sjenom oblaka danju odozgo pokrivaše; koji tebi posla mlazeve vode iz stijene, mnoštvo ptica s neba? Što da spominjem ratove molitvama izborne? Smrti dušmana po ženskoj ruci ostvarene? Pobjede samim zazivom Boga dobivene? A kako da pričam o onome kad ste Egipat porazili jer su se za vas borili voda, žaba, komarac, obad, kuga, čir, tuča, skakavac, tama i pomor prvorodenaca, kad ste zidine jerihonske srušili zvukom truba i psalama? Ovo je, ludi i nerazumni narode, onaj po čijoj si vrlini i pod čijom zaštitom sve ovo i još više ostvario!

Ali što ja na to podsjećam zločinački narod, ako ga se uopće narodom smije nazivati, a ne najgadnijim mnoštvom zvijeri? Uši imaju, a ne čuju; oči imaju, a ne vide; noge imaju, a ne hodaju. Vi, dakle, oci, kojima je darom najboljega Boga istina otkrivena i s neba poslana mudrost, kojima je dopušteno i slušati i svjetlo gledati i u svjetlu boraviti, budite svi, molim vas, duhovima prisutni, kad ste prisutni tijelima; ovamo usmjerite svoje misli, ovamo oči pobožnosti i samilosti.

Izvode Židovi Isusa trnjem okrunjenog, mnogom krvlju poprskanog, pljuvačkom i svakom vrstom prljavštine sramotno umazanog, bičevima i šibama posve oslabljenog te se jedva već na nogama držao. Promotrite onemoćale udove, blijede i beskrvne od svih mogućih mučenja! Skorila se od krvi brada na prljavoj glavi; ono se divno i blago lice uopće ne može vidjeti; ranija je krepkost tijela uvenula pod modricama i krvoliptanjem; nečistoća slijepljene kose pokrila je prašinom i sukrvicom oči koje se sklapaju, pogled koji se gotovo ugasio. Meso mu uz kosti njegove prionu. Od pete do glave nigdje zdrava mjesta. Vidjeli smo ga i nije u njemu bilo ljepote ni uresa, već je lik njegov bio obeščašćen i napušten od sinova ljudskih; izmijenila se, naime, prekrasna boja, potamnijelo je zlato i onaj kamen, dragocjen, izabran, ugaoni, koga je nekoć Bog obećao staviti u temelje Siona, to

ecclesiae fundamentis missurum se pollicitus erat;⁴⁶ perdidit decorem, perdidit lumen, quamuis uirtutem non amiserit. Nemo eum nouit, nemo aestimat, nemo ueretur. Lux in tenebris lucet et tenebrae eam non comprehenderunt;⁴⁷ in propria uenit et sui eum non receperunt.⁴⁸ Quis est iste qui uenit Edom, id est sanguineus, tinctus uestibus de Bosra, id est angustia uel tribulatione. Quare rubrum est uestimentum tuum, et uestimenta tua sicut calcantium in torculari? »Torcular«, inquit, »calcaui solus;«⁴⁹ ac si aperte diceret: solus pro humana natura sanguinem effudi, solus crimina omnium durissima morte et acerbissimis poenis meis abstuli. De quo etiam Moyses inquit: »Vos tacebitis et alius« hoc est Christus »solus pugnabit pro uobis«, ⁵⁰ moriendo scilicet in cruce pro salute omnium mortalium.

Ecce igitur, Beatissime Pontifex, quam aperte omnia haec diuini Israelitici uates praedixisse uidentur; quam bene dies diei eructat uerbum et nox nocti indicat scientiam,⁵¹ quam decenter rota in medio rotae collocatur,⁵² quam manifeste abyssus abyssum inuocat,⁵³ idest prisca illa Hebraeorum lex nouae huius nostrae sacra declarat; et quodammodo inuocat mysteria in uoce catharactarum tuarum,⁵⁴ hoc est ipsorum prophetarum uoce. Atque de hoc ipso alibi etiam legimus: »Posuit tenebras latibulum suum«,⁵⁵ Vetus scilicet testamentum, quod ipsis erat obscurum figuris. »In circuitu eius tabernaculum eius: tenebrosa aqua in nubibus aeris.«⁵⁶ Sed addit postea: »Prae fulgore eius nubes transierunt.«⁵⁷ Quia aqua illa quae in nubibus latebat, uidelicet Christianae legis mysteria quae in Veteri testamento latebant, in aperto post Christi aduentum refulserunt ita quod ab omnibus non iam

⁴⁶ Vidimus eum et non habebat speciem neque decorem, sed erat species eius inhonorata et deficiens a filiis hominum, mutatus est enim color optimus, obscuratum est aurum et lapis ille pretiosus, electus, angularis, quem quondam Deus in fundamentis Sion cf. *Isa 28, 16* – *Ambr. off. (Migne 16, 0065A) Denique et Dominus per Esaiam: Ecce, inquit, mitto lapidem in fundamentum Sion, id est, Christum in fundamenta Ecclesiae.* – *Th. Aquin. Super Epistolam B. Pauli ad Romanos lectura, 9, 5: ecce ponam in Sion lapidem, scilicet quasi fundamentum, in quo designatur quod Christus divina ordinatione constitutus erat Ecclesiae fundamentum.*

⁴⁷ Lux in tenebris lucet et tenebrae eam non comprehenderunt *Io 1, 5.*

⁴⁸ in propria uenit et sui eum non receperunt: *Io 1, 11.*

⁴⁹ Quis est iste qui uenit Edom, id est sanguineus, tinctus uestibus de Bosra, id est angustia uel tribulatione. Quare rubrum est uestimentum tuum, et uestimenta tua sicut calcantium in torculari? »Torcular«, inquit, »calcaui solus« *Isa 63, 1–3.*

⁵⁰ »Vos tacebitis et alius« hoc est Christus »solus pugnabit pro uobis« *Exod 14, 14.*

⁵¹ quam bene dies diei eructat uerbum et nox nocti indicat scientiam *Ps 18, 3.*

⁵² rota in medio rotae collocatur *Ezech 1, 16.*

⁵³ abyssus abyssum inuocat *Ps 41, 8.*

⁵⁴ inuocat mysteria in uoce catharactarum tuarum *Ps 41, 8.*

⁵⁵ Posuit tenebras latibulum suum *Ps 17, 12.*

⁵⁶ In circuitu eius tabernaculum eius: tenebrosa aqua in nubibus aeris. *Ps 17, 12.*

⁵⁷ Prae fulgore eius nubes transierunt. *Ps 17, 13.*

jest u temelje svete matere Crkve; izgubio je ljepotu, izgubio je sjaj, mada nije izgubio vrlinu. Nitko ga ne prepoznaje, nitko ne cijeni, nitko ne poštuje. Svjetlo u tami svijetli i tama ga ne obuze; k svojim dođe i njegovi ga ne primiše. Tko je taj što dolazi Edom, to jest krvav, obojan haljinama iz Bosre, to jest patnje ili muke. Zašto je crvena tvoja haljina i odijelo tvoje kao u onih koji gaze u kaci? »U kaci sam sâm gazio«, odgovori, kao da kaže izravno: sam sam za ljudsku narav prolio krv, sam sam grijehe sviiju surovom smrću svojom i ljutim kaznama svojim uklonio. O njemu je i Mojsije rekao: »Vi ćete šutjeti, a drugi će se«, to jest Krist, »sam boriti za vas«, i to umirući na križu za spas svih ljudi.

Evo dakle, presveti papo, kako su očigledno sve to navijestili bogodani izraelski proroci; kako valjano dan danu riječ objavljuje, a noć noći znanje predaje; kako je prikladno jedan kotač smješten u drugome, kako jasno bezdan doziva bezdan, to jest onaj stari zakon hebrejski proglašava svetinje ovog našeg novoga; i kao da zaziva otajstva bukom slapova tvojih, odnosno upravo glasom proroka. O istom smo tome čitali i na drugom mjestu: »Ogrnu se mrakom kao koprenom«, naime, Starim zavjetom, koji je bio nejasan zbog izražavanja simbolima. »Unutar nje šator je njegov; prekri se tamnim vodama i oblacima tmastim.« Ali kasnije dodaje: »Od blijeska pred licem njegovim prodoše oblaci.« Jer je ona voda koja se u oblacima krila, odnosno otajstva kršćanskog zakona koja su se krila u Starome zavjetu, nakon Kristova dolaska zabljesnula otvoreno, tako da svi već mogu, ne

per aenigmata⁵⁸ et obscuras similitudines, sed manifeste ac simpliciter et doceri possent et percipi. Emisit enim ex nubibus illis aquarum fontes Saluator ut fluminis impetus laetificaret ciuitatem suam,⁵⁹ cuius saluberrimo potu nulli homines, nulla toto orbe regio esset expers. »In omnem enim terram exiuit sonus apostolorum Christi et in fines orbis terrae uerbum eorum.«⁶⁰

Quanquam quid ego huc sum delapsus quasi uel ex nostris dubitet quispiam, uel ex alienis negare possit ea, quae diximus, omnia de Christo intelligenda esse? Et prophetas ipsos alium quendam diuinis illis uocibus cecinisse, non eum, qui a nobis colitur, Iesum mundi redemptorem? Neque enim apud Iudaeos mihi sermo nunc est quorum furor toto orbi iam pridem innotuit. Illud tamen, quod a principio statueram mihi dicendum, loci huius oportunitate admonitus uestraque humanissima attentione paene requisitus praeterire non possum. Iuuat enim prophanum illud genus non nostris, sed suorum hominum auctoritatibus paululum aggredi et arma illa, quibus frustra nos oppugnant, in ipsos retorquere, quo paucissimis uerbis uanas rationes, quibus stultissime nobis obstrepunt, propriis auctoribus et suo (ut ita dixerim) mucrone iugulatas⁶¹ conspiciant. Docebo enim idipsum quod a religione nostra abhorrent, quod in tenebris uersantur, quod Christum ueram lucem ignorant, multo antea tempore a maioribus suis praedictum fuisse. Vbi es, sancte uates Hieremias? quid dicis? quid clamas? »Praeuaricatio« inquit »est in medio domus Iuda, ait Dominus; negauerunt me et dixerunt non est ipse.«⁶² Et quae sit praeuaricatio et quae domus Iuda et quem negauerunt neque ambiguum neque obscurum est. Quid tu autem, Isaias? »Audite, caeli, et auribus percipe terra quia Dominus locutus est: filios enutriui et exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorem suum et asinus praesepe domini, Israel autem me non cognouit, et populus meus non me intellexit.«⁶³ Et postea addit: »Auditionem audietis et non intelligetis, et cernetis, uidebitis, et non scietis; incrassatum est enim cor populi huius.«⁶⁴ Item Ezechiel, dum captiuus prophetaret in Chaldaea, sic ait: »Factus est sermo Domini ad me dicens: fili hominis, in medio domus exasperantis

⁵⁸ non iam per aenigmata *Num 12, 8*.

⁵⁹ Emisit enim ex nubibus illis aquarum fontes Saluator ut fluminis impetus laetificaret ciuitatem suam *Ps 45, 5*.

⁶⁰ In omnem enim terram exiuit sonus apostolorum Christi et in fines orbis terrae uerbum eorum. *Rom 10, 18 = Ps 18, 5*.

⁶¹ et suo (ut ita dixerim) mucrone iugulatas *cf. Hier. comm. in Ez. (Migne 25, 0315C): quorum cubile in medio interfectorum est: eorum uidelicet quos suo mucrone iugularunt*.

⁶² »Praeuaricatio« inquit »est in medio domus Iuda, ait Dominus; negauerunt me et dixerunt non est ipse.« *Ier 5, 11–12*.

⁶³ Audite, caeli, et auribus percipe terra quia Dominus locutus est: filios enutriui et exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorem suum et asinus praesepe domini, Israel autem me non cognouit, et populus meus non me intellexit. *Isa 1, 2–3*.

⁶⁴ Auditionem audietis et non intelligetis, et cernetis, uidebitis, et non scietis; incrassatum est enim cor populi huius. *Mt 13, 13–15 (cf. Isa 6, 10: Excaeca cor populi huius, et*

više zagonetkama i tamnim prisporobama, već jasno i otvoreno i poučavati i razumjeti. Poslao je, naime, Spasitelj iz tih oblaka izvore vode da bi rijeka bujicom veselila grad njegov; svi će ljudi, svako će mjesto na svijetu moći odande piti gutljaje spasa. »Po svojoj zemlji razliježe se jeka Kristovih apostola, riječi njihove sve do nakraj svijeta.«

Ali zašto sam to ja ovamo skrenuo, kao da itko od nas imalo sumnja, kao da itko od tuđinaca može zanijekati, da se sve to što smo rekli odnosi na Krista? Kao da su proroci svojim božanskim glasovima pjevali o nekom drugome, a ne o onom koga mi štujemo, o Isusu otkupitelju svijeta? Ta ne govorim sada pred Židovima, čije je ludilo odavno već dobro poznato čitavom svijetu! Pa ipak, ono što sam od početka naumio reći, zbog prikladnosti ovog mjesta i vaše ljubazne pozornosti – oboje kao da to od mene zahtijeva – sada ne mogu mimoći. Valja taj nesveti rod časkom napasti ne izjavama naših, već njihovih dostojanstvenika, te ono oružje kojim uzalud na nas nasrću okrenuti protiv njih samih, kako bi u nekoliko riječi vidjeli svoje neutemeljene argumente, kojima protiv nas suludo galame, po vlastitim svojim piscima i (da se tako izrazim) vlastitim nožem priklanima. Pokazat ću, naime, da su upravo to što s odvratnošću odbijaju našu vjeru, što borave u tmini, što ne haju za Krista, istinsko svjetlo, prije mnogo vremena navijestili njihovi preci. Gdje si, sveti proroče Jeremijo? Što govoriš? Što vičeš? »Da, podlo me izdade dom Judin – riječ je Gospodnja; zanijekaše me, rekoše: Nema ga!« A što je podla izdaja i što je dom Judin i koga zanijekaše nije ni višeznačno ni nejasno. A ti, Izaijo? »Čujte, nebesa, poslušaj, zemljo, jer Gospodin govori: Sinove sam ti odgojio, podigao, al' se oni od mene odvrgoše. Vol poznaje svog vlasnika, a magarac jasle gospodareve – Izrael me ne poznaje, narod moj me ne razumije.« I kasnije dodaje: »Slušat ćete, slušati – i nećete razumjeti; gledat ćete, gledati – i nećete vidjeti! Jer usalilo se srce naroda ovoga.« Tako kaže i Ezekijel, dok je kao zarobljenik prorokovao u Kaldeji: »Dođe mi riječ Gospodnja: Sine čovječji! Ti

tu habitas qui oculos habent ad uidendum et non uident, et aures ad audiendum et non audiunt.«⁶⁵ Ex quo certe Iudaeorum scelus atque impietas manifestissime apparet. Neque enim tam clarus sermo, tam simplex, tam manifestus inuerti aut deprauari ullo modo potest.

Itaque redeamus illuc unde nostra diuertit oratio. Educitur Iesus ad supplicium eo quo narrabam uultu, eoque corporis habitu, crucem ipsemet humeris deferens, confectus flagellis, sanguine et sordibus squalens, capite sentibus coronato. Cumque peruentum esset ad locum, qui Caluariae, idest sanguinis, dicitur, rursus hic Saluator noster denudatur et corpus illud sanctissimum, quod paulo post omnia ad se trahere debebat, quod a terra exaltatum ueluti aeneus ille Moysi serpens⁶⁶ singulare praesidium et saluberrimum medicamen futurum omnibus gentibus erat, iterum, inquam, sub aperto caelo ante omnium oculos uestibus cunctis denudatur, et milites ipsi, uel potius nequissimi latrones, sortibus illas inter se diuidunt. Crucem eo spectante coaptant, titulum inscribunt, erigunt postea et in terra defigunt, manus et pedes (o bone Iesu, quis haec sine gemitu, quis sine lachrymis referat?), manus, inquam, illas et pedes sanctissimos ferreis clauis perforant.

Quid amplius differo? Tollitur sublimis in cruce mundi Saluator, eleuatur a terra hominum Redemptor, expandit tota die manus suas. Posuerunt enim lignum in pane eius,⁶⁷ et cornua in manibus eius;⁶⁸ foderunt manus eius et pedes eius, dinumerauerunt omnia ossa eius;⁶⁹ distillant manus eius myrrham et digiti eius guttas;⁷⁰ eleuatio enim manuum suarum sacrificium uestertinum.⁷¹ De cuius supplicii atrocitate quid ego multa dicam, cum omnes sciant quantus sit dolor eas corporis partes ferro transfigi, quae plurimis sunt contextae neruorum coeuntium fibris, ubi paene omnis uiuacitas sedes suas et quasi arcem quandam retinere uidetur.

Ecce autem paulo post horrenda adesse prodigia et subita rerum insensibilium mutatio, quae opifici et parenti suo, quibus poterant indiciis, commiserari undique uidebantur, talesque et tantas Summi atque Optimi Dei poenas pro sua quaeque conditione deplorare ut plane tunc diceres pietatem, quae humanitatis propria est, ab hominibus sese in muta corpora transtulisse. Tota nanque terrae ipsius moles late contremuit, et lapides terrifico quodam et inaudito prodigii genere scissi sunt.

auris ejus aggrava, et oculos ejus claude: ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum).

⁶⁵ Factus est sermo Domini ad me dicens: fili hominis, in medio domus exasperantis tu habitas qui oculos habent ad uidendum et non uident, et aures ad audiendum et non audiunt. *Ezech 12, 2.*

⁶⁶ a terra exaltatum ueluti aeneus ille Moysi serpens *cf. Io 3, 14 Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.*

⁶⁷ Posuerunt enim lignum in pane eius *Ier 11, 19.*

⁶⁸ cornua in manibus eius *Hab 3, 4.*

⁶⁹ foderunt manus eius et pedes eius, dinumerauerunt omnia ossa eius. *Ps 21, 17–18.*

⁷⁰ distillant manus eius myrrham et digiti eius guttas *Cant 5, 5.*

⁷¹ eleuatio enim manuum suarum sacrificium uestertinum *Ps 140, 2.*

boraviš u rodu odmetničkom koji ima oči, a ne vidi, uši ima, a ne čuje.« Otud se svakako posve razvidno ukazuju židovski zločin i bezbožnost. Tako se jasan govor, tako otvoren, tako razvidan ni na koji način ne može izokrenuti ili izopačiti.

Zato se vratimo onamo odakle je skrenuo moj govor. Isus biva izveden na stratište, onakva izgleda kakav sam opisao, onakva stanja tijela, sam noseći križ na ramenima, iscrpljen bičevanjem, prljav od krvi i nečistoće, glave okrunjene trnjem. I kad su stigli do mjesta koje se naziva mjesto Kalvarije, to jest krvi, opet ovdje Spasitelj naš biva svučen i ono presveto tijelo, koje je malo iza toga imalo sve sebi privući, koje je, sa zemlje uzdignuto poput one mjedene Mojsijeve zmije, imalo biti jedinstvena zaštita i spasonosan lijek svim narodima, ponovo, velim, pod otvorenim nebom, svima pred očima, svlače mu sve haljine i sami ih vojnici – ili, točnije, propalice i razbojnici – među sobom ždrijebom dijele. On mora gledati dok sastavljaju križ, pišu natpis, potom ga podižu i zabijaju u zemlju, ruke i noge (Isuse dobri, tko to može pričati bez jecaja, bez suza?), ruke, velim, njegove i noge presvete željeznim klinovima probijaju.

Što više odgađam? Uvis su podigli na križu Spasitelja svijeta, sa zemlje bi uzdignut Otkupitelj čovječanstva, čitav je dan ruke svoje širio. Jer stavili su drvo u kruh njegov, i rogove u njegove ruke; probodoše mu ruke i noge, sve kosti njegove prebrojiše; iz ruku njegovih prokapa smirna i potekoše kapi niz prste njegove; a podizanje je njegovih ruku prinos večernji. O okrutnosti takve kazne što da više govorim, kad svi znaju koliku bol izaziva probadanje čeličnom oštricom onih dijelova tijela gdje je isprepletano najviše žila koje se spajaju, gdje, možemo reći, gotovo svekolika životna snaga ima sjedište, svojevrsnu tvrđavu.

I eto onda, malo kasnije, pojave se strahoviti znaci i nenadana promjena ne-živih stvari, koje su, čini se, sa svojim tvorcem i roditeljem posvuda dijelile sućut na koji su god način mogle, te su takve i tolike patnje najvišega i najboljeg Boga žalile svaka prema svojim mogućnostima; tada bi mogao jednostavno reći da se pobožnost, ona koja je posebno svojstvena ljudskosti, od ljudi preselila u nemušta tjelesa. Čitava se, naime, zemljina masa zatresla naširoko i nadaleko, kamenje se raspuklo na zastrašujuć i nečuveno znakovit način. Ali i sunce je tada pomrčalo

Sed et Sol per tres horas, quod fieri tunc secundum rationes mathematicas non poterat, obscuratus est, multaque sanctorum corpora, qui dormierant, surrexerunt.

At uero Saluator noster cruci affixus, uidens iam perfecta et consummata esse omnia et poenarum suarum ignominiam mox triumpho mortis gloriosissimae commutatum iri, ad matrem afflictam et miseram deficientes ac prope extinctos oculos deflexit, cumque eam lachrymis paene consumptam et uix iam dolori resistantem aliquandiu intuitus esset, ad Iohannem postea, qui solus discipulorum ibi remanserat, se conuertit, »Mulier« inquit (sic enim matrem tunc appellauit), »ecce filius tuus.« Deinde rursus ad illam se reuoluens, quasi capite innueret quod manibus non poterat; Ioanni ait: »Ecce mater tua.« Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam.⁷²

Cogitate nunc, uiri optimi, et mentes uestras tanto dolori, tantae pietati, quaeso, recludite, qui status, quae conditio, qui erat tunc animus miserrimae matri. Ego certe uidere uideor perennes lachrymas, maestissimos eiulatus, dispersos crines, manus sanctissimas modo faciem, modo caput plangentes. Sed age omittamus haec omnia, cum eadem sacri etiam euangelistae consulto fortassis omiserint et Mariam uirginem nihil aliud nisi uerba illa notissima orbitatis clamantem nobis ante oculos proponamus: »Mi Iesu, dulcissimum quondam, nunc uero amarissimum mihi nomen, sic tu, obsecro, sponsam tuam deseris? Sic matrem miseram destituis, fili? Quomodo factus es mihi amaritudo et dolor?⁷³ Quid igitur faciam? Quo iam amisso te reuertar? Quo me recipiam? Domumne? at quae ibi poterit esse uita nisi acerbissima, nisi dolori perpetuo obnoxia? Anne igitur ad Petrum, Andream, Philippum, Iacobum, ceterosque tuos discipulos qui te derelicto aufugerunt omnes? At uero adest orbitatis solatium Iohannes; miseram me, hunc ergo suscipiam, hunc pro te retinebo, fili? Hominem scilicet pro Deo, seruum pro domino, cognatum pro filio?⁷⁴ O acerbam permutationem, o luctuosum solatium et maeroris perpetui monumentum! Sed quaeso te, charissime fili, per uiscera misericordiae tuae,⁷⁵ per aeternum parentem tuum, cur miserrimam matrem in tot angustiis non adiuuas? Cur tormenta haec uel morte subita non tollis? An uero clementissimae aures tuae,

⁷² »Mulier« inquit (sic enim matrem tunc appellauit), »ecce filius tuus.« Deinde rursus ad illam se reuoluens, quasi capite innueret quod manibus non poterat; Joanni ait: »Ecce mater tua.« Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam. *Io 19, 26–27.*

⁷³ Quomodo factus es mihi amaritudo et dolor? *Iidem uerbis in Iohannes Greusser Tuberinus, Passio Christi. Nürnberg: Peter Wagner, 1495. (GW 11514), f. Av.*

⁷⁴ Quid igitur faciam? Quo iam amisso te reuertar? Quo me recipiam? Domumne? at quae ibi poterit esse uita nisi acerbissima, nisi dolori perpetuo obnoxia? *Cf. Cic. de or. 3, 56 (214): Quid fuit in Graccho, quem tu melius, Catule, meministi, quod me puero tanto opere ferretur? »Quo me miser conferam? Quo vertam? In Capitoliumne? At fratris sanguine madet. An domum? Matremne ut miseram lamentantem videam et abiectam?«*

⁷⁵ per uiscera misericordiae tuae *Lc 1, 78.*

na tri sata, do čega u tom trenutku, prema astronomskim proračunima, nije moglo doći, i mnoga su tijela svetaca, koji bijahu u smrti usnuli, iz grobova ustala.

Naš pak Spasitelj, pribijen na križ, videći kako je sve već svršeno i ispunjeno, kako će sramota njegovih muka uskoro biti preobražena u trijumf preslavne smrti, oči je umorne i već skoro ugasle svrnulo na potištenu i ojađenu majku; pošto ju je neko vrijeme promatrao kako se, već gotovo presvisla od suza, jedva odupire boli, potom se okrene Ivanu, koji je jedini od učenika ondje ostao, i reče: »Ženo« (tako je, naime, tada nazvao svoju majku), »evo ti sina.« Onda se ponovo obrnuo na njezinu stranu kao da glavom pokazuje ono što rukama nije mogao te Ivanu reći: »Evo ti majke.« I od toga časa uze je učenik k sebi.

Pomislite sada, uzorita gospodo, i svoj duh, molit ću, otvorite takvoj boli, takvoj sućuti – kakvo je tada bilo stanje, kakav stav, kakvi osjećaji prejadne majke? Svakako su pred mojim očima beskonačne suze, pretužni jauci, raspuštene kose; presvete ruke biju sad lice, sad glavu. Ali, neka, pustimo sve to, budući da su i sveti evanđelisti iste pojedinosti vjerojatno namjerno ispustili, i zamislimo Djevicu Mariju kako ne čini ništa drugo osim što više one poznate riječi svojega gubitka: »Isuse moj dragi, nekoć najslađe, a sada meni najgorče ime, zar tako, molim te, napuštaš svoju zaručnicu? Tako li ostavljaš bijednu majku, sine moj? Kako si mi se pretvorio u gorčinu i bol? Što da onda činim? Kamo da se, kad sam te izgubila, vratim? Kamo da uteknem? Kući? Ali kakav ondje može život biti, osim gorak, osim pritisnut vječnom boli? Ili Petru, Andriji, Filipu, Jakovu i ostalim tvojim učenicima koji su te svi ostavili i pobjegli? Nego, tu je Ivan, utjeha mojeg gubitka; jadne li mene, hoću li njega zagrliti, hoću li njega imati umjesto tebe, sine moj? Čovjeka za Boga, roba za gospodara, rođaka za sina? O gorke li zamjene, o žalosne li utjehe i podsjetnika na beskrajnu tugu! Ali preklinjem te, najdraži moj sine, utrobom tvoga milosrđa, vječnim tvojim Ocem, zašto prejadnoj majci u takvim patnjama ne pomogneš? Zašto te muke ne prekineš, pa barem i smrću?

quae cunctis hominibus patent, mihi uni praecluduntur? O uos omnes, qui transitis per uiam, attendite et uidete si est dolor sicut dolor meus!⁷⁶«

Nonne haec uerba omnes comprehendunt calamitates? Non uidemini nunc uobis uniuersos audire miseros? Quis tam fuit tempore illo durus et ferreus, quis tam inhumanus praeter impios Iudaeos, praeter sceleratos Iudaeos, praeter sacrilegos Iudaeos, qui non eius fletu ac querelis commoueretur? Et quis fuit quin lachrymas emitteret, quin tantum hunc dolorem, tantam hanc calamitatem pio aliquo affectu prosequeretur?⁷⁷ Cui igitur comparabo te uel cui assimilabo te, filia Hierusalem, cui exaequabo te et consolabor te, uirgo, filia Sion? Magna est enim uelut mare contritio tua, quis medebitur tui?⁷⁸ Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per uiam, sibilauerunt et mouerunt capita sua super filiam Hierusalem,⁷⁹ plorans plorauit in nocte et lachrymae eius in maxillis eius.⁸⁰ O si alicui ex nobis, atque utinam mihi, tantae huic rei, tanto huic spectaculo adesse contigisset, cum Deus mulieri, cum rex ancillae, cum maritus sponsae, cum pater filiae, cum natus parenti, cum Iesus Christus Mariae uirgini in cruce pendens Ioannem filium pro se retinendum tradebat! Taceat iam prisca aetas et pia orbis totius facta sileant! Hoc omnes miseri cogitent, omnes orbatu meditentur, omnes afflicti considerent, hoc denique et parentes uniuersi in filiorum morte et filii in parentum funere contemplantum sibi proponant, totusque terrarum orbis calamitatum suarum remedia hoc proposito exemplo requirat.

Videtis ergo, amplissimi patres, Saluatorem nostrum haec omnia pro nobis, quae nemo mortalium nec pro salute propria sustinuisset, non minori mansuetudine quam patientia pertulisse! Quapropter cum satis pro tempore de die hoc sanctissimo dixerimus, quanquam pro materie amplitudine non satis, si unum illud, quod modo succurrit, addidero, statim faciam loquendi finem; quod equidem ea potissimum causa inuitus omiserim ne scelus Iudaeorum post hominum memoriam inauditum crudelitatemque his omnibus, quae narraui, maiorem silentio uidear praeteriisse. Quid obstupuistis, patres? An uero putatis, quae uestra est humanitas,

⁷⁶ O uos omnes, qui transitis per uiam, attendite et uidete si est dolor sicut dolor meus! *Lam 1, 12.*

⁷⁷ Quis tam fuit tempore illo durus et ferreus, quis tam inhumanus praeter impios Iudaeos, praeter sceleratos Iudaeos, praeter sacrilegos Iudaeos, qui non eius fletu ac querelis commoueretur? *Cf. Cic. Verr. 2, 5, 46 (121): Quis tam fuit illo tempore durus et ferreus, quis tam inhumanus praeter unum te, qui non illorum aetate, nobilitate, miseria commoueretur? Ecquis fuit, quin lacrimaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune arbitraretur?*

⁷⁸ Cui igitur comparabo te uel cui assimilabo te, filia Hierusalem, cui exaequabo te et consolabor te, uirgo, filia Sion? Magna est enim uelut mare contritio tua, quis medebitur tui? *Lam 2, 13.*

⁷⁹ Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per uiam, sibilauerunt et mouerunt capita sua super filiam Hierusalem. *Lam 2, 15.*

⁸⁰ plorans plorauit in nocte et lachrymae eius in maxillis eius. *Lam 1, 2.*

Zar su tvoje premilostive uši, otvorene svim ljudima, meni jedinoj zatvorene? O, svi vi što putem prolazite, pogledajte i vidite ima li boli kakva je bol moja!«

Ne obuhvaćaju li ove riječi sve nevolje? Ne čini li vam se sada da čujete sve nesretnike? Tko je u to vrijeme mogao biti tako tvrd i kamena srca, tko je mogao biti takav nečovjek osim bezbožnih Židova, osim zlih Židova, osim svetogrdnih Židova, da ga ne dirnu Marijin plač i tužaljka? I koga je moglo biti da ne pusti suzu, da toliku bol, toliku nesreću ne primi pobožnim osjećajem sućuti? S kim ću te, stoga, usporediti ili kome prisposodobiti, kćeri jeruzalemska, s kime da te usporedim i kako da te utješim, djevice, kćeri sionska? Jer tvoja je nesreća velika kao more, tko će te iscijeliti? Nad tobom su pljeskali rukama svi koji putem prolaze, zviždali su i vrtjeli glavama zbog kćeri jeruzalemske, noći je provodila gorko plačući i suze su bile na obrazima njezinim. O, da je kome od nas, da je barem meni bilo moguće prisustvovati tome silnom događaju, tome silnom prizoru, kad je Bog ženi, kralj služavci, muž nevjesti, otac kćeri, sin majci, Isus Krist Djevici Mariji, na križu viseći, povjeravao Ivana, da ga ima za sina umjesto njega sama! Neka zašuti starina, neka utihnu djela odanosti čitavog svijeta! O ovome neka misle svi nesretnici, neka je na umu svim siročićima, neka razmatraju svi patnici, toga neka se sjete, naposljetku, i svi roditelji prilikom smrti djece svoje i djeca na pogrebu roditelja, i neka čitav svijet u ovome primjeru potraži lijek za nevolje svoje.

Vidite, dakle, uzoriti oci, da je naš Spasitelj sve ovo pretrpio za nas, to što nijedan smrtnik ne bi izdržao ni za vlastiti spas, a on je trpio jednako krotko koliko i strpljivo! Zbog toga, budući da smo u ovome času dovoljno rekli o ovome presvetom danu – premda nije dovoljno s obzirom na veličinu teme – govor ću odmah okončati, dodajući samo jedno što mi upravo pada na pamet; a to mi ne bi bilo drago izostaviti prvenstveno zato da ne prijeđem šutke preko zločina Židova, nečuvenog otkad ljudi pamte, i surovosti veće od svega ovog što sam ispričao. Što ste se, oci, zaprepastili? Držite li, u skladu sa svojom čovječnošću,

locum iam aliquem impietati inter tot mala non superesse, et Iesu Saluatori nostro post horrendum et atrocissimum illud crucis supplicium nihil ultra potuisse accedere? Ita arbitror, amplissimi patres. Sed inueniet aliquid Iudaeorum feritas quod addat et dolori dolorem, uulneribus uulnera adiicient,⁸¹ quibus satis non fuit Christi captiuitas, non iurgia, non irrisiones, non maledicta, non uerbera, non fellis acetique potus, non spinea illa corona, non manuum pedumque atrocissima uulnera, non crucis patibulum, non generosi sanguinis effusio, non denique ipsa mors, in qua omnis poena et omnia supplicia cessant, in qua inimicorum odia concidunt, hostium furor sedatur, ferarum impetus conquiescit. Non fertur inimicus in cadauer inimici, non hostis in euersa moenia concitatur, non item fera, quantumlibet ferox, in mortua sui generis animalia desaeuit.

Quid autem fecerunt furiosissimae bestiae, crudelissima portenta scelerum et flagitiorum omnium nequissimi latrones? Sed quid fecere? Corpus illud sanctissimi iam a communi luce, a libero spiritu seiunctum⁸² inusitata quadam rabie ferro transfigi permittunt. Sed quid ego scelus extenuo minusque apud uos dico atque ipse cogitans sentio? Quasi hoc permiserint tantum Iudaei ut fieret et non effecerint ipsi! Immo uero aliter esse non potuit; duo enim in omni delicto maxime spectari solent, animus scilicet et euentus. Sed quis Iudaeorum animus fuit tunc cum Romanus ille centurio Iesu Christi lancea confixurus erat? Quis dubitat, patres? Nempe ut feriret. Et quis fuit euentus? Feriit, atque illico uidit percussor, cum caecus antea fuisset, et Iudaei in tenebris et caecitate sua remanserunt; »statimque ex uulnere sanguis et aqua effluxit.«⁸³ Sanguis ad redemptionem nostram, aqua ad criminum ablutionem.⁸⁴

O reges, o duces, o principes, uos enim, qui orbi huic misero cum fastu et superbia praecistis, qui pupillos et uiduas et pauperes opprimitis, qui luxu, cupiditate, auaritia diuina et humana omnia peruertitis, qui et uosipsos et delicias ac uoluptates uestras immortales arbitramini, uos hoc loco quanta maxime possim uoce appello, aspiciate regem caeli, ducem angelorum, principem totius creaturae!

⁸¹ dolori dolorem, uulneribus uulnera adiicient cf. *Petrus Blesensis, Epistolae* (Migne 207, 0469B): *Nondum praecedentis et recentis doloris sanata sunt uulnera, et sic calamitati calamitas, et tempestas additur tempestati, dolor doloribus, et uulneribus uulnera inferuntur. Item ad uerbum Petrus de Vineis, Epistolarum libri VI. Tomus II, 1.*

⁸² iam a communi luce, a libero spiritu seiunctum cf. *Cic. Verr. 2, 5, 9 (4): postremo tenebrae, vincla, carcer, inclusum supplicium atque a conspectu parentium ac liberum, denique a libero spiritu atque a communi luce seclusum.*

⁸³ statimque ex uulnere sanguis et aqua effluxit. *Io 19, 34 sed unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exiuit sanguis et aqua.*

⁸⁴ Sanguis ad redemptionem nostram, aqua ad criminum ablutionem cf. *Glossa ordinaria ad Genesim 49, 11 Nos enim Christus in sanguine uuae mundauit quando sicut botrus in ligno crucis pendit, et ex latere ejus aqua in ablutionem, et sanguis exiuit in redemptionem.*

da više među svim tim zlima nema mjesta za dodatno svetogrđe, da se Isusu, spasitelju našem, nakon te užasne i okrutne kazne na križu nije moglo dogoditi ništa više? Smatram da je tako, uzoriti oci. Ali pronaći će divljaštvo Židova kako da doda, kako da bol uveća boli, rane ranama; za njih nije bilo dovoljno svezati Krista, rugati mu se, ismijavati, psovati ga, tući, dati mu da pije žuč i ocat, mučiti ga trnovom krunom, surovim probadanjem ruku i nogu, raspinjanjem na križ, prolijevanjem plemenite krvi; dovoljna nije bila ni sama smrt, koja okončava svaku kaznu i sve mučenje, nakon koje se smanjuje mržnja neprijatelja, smiruje bijes dušmana, prekida nasrtaj zvijeri. Neprijatelj ne juriša na leš neprijatelja, ne navaljuje dušmanin na srušene zidine, čak ni zvijer, ma kako divlja, ne izivljava se nad mrtvim životinjama svoje vrste.

Ali što su to učinile razjarene živine, tvrdokorna zločinačka čudovišta i pokvareni razbojnici okorjeli u svim porocima? Ali što su učinili? Dozvolili su da ono tijelo presvetoga, već odvojeno od zajedničkog svjetla, od slobodnog daha, u nevidenom bijesu bude kopljem probodeno. Ali čemu ja ublažavam zlodjelo i ne izražavam se pred vama posve onako kao što sam, nakon razmatranja, zaključujem? Kao da su Židovi samo dozvolili da se to dogodi, kao da nisu to sami učinili! Zaista, drugačije i nije moglo biti; u svakom se prijestupu razmatra dvoje, a to su nakana i ishod. Ali koja je bila nakana Židova onda kad se onaj rimski stotnik spremao bok Isusa Krista kopljem probosti? Tko može sumnjati, oci? Svakako, htjeli su da udari. A koji je bio ishod? Udario je, i odmah je progledao taj počinitelj, mada je prije bio slijep, a Židovi su ostali u svojoj tami i sljepilu; »i odmah iz rane iziđe krv i voda.« Krv, naše otkupljenje, voda, od zločina očišćenje.

O, kraljevi, o, kneževi, o, prvaci, vi koji ovim bijednim svijetom vladate u raskoši i oholosti, koji tlačite siročad i udovice i siromahe, koji rastrošnošću, požudom, pohlepom izvrćete sve božansko i sve ljudsko, koji i sebe same i svoje užitke i naslade smatrate besmrtnima, vas na ovom mjestu što glasnije mogu zazivam, pogledajte kralja nebesa, vođu anđela, vladara svega stvorenog! Neka

Nemo sit qui se abscondat a calore caritatis eius;⁸⁵ omnes gentes, omnes nationes, totus denique terrarum orbis (si naturae conditio patitur) huc accedat, tantumque scelus, tam inauditum flagitium pio aliquo affectu prosequatur.

Quid facitis, patres? Quid intuemini? Quid taciti expectatis? Nos, inquam, nos tanto redimimur pretio, nos tanto curamur impendio.⁸⁶ Venite adoremus et procidamus ante Deum, ploremus coram Domino qui fecit nos, quia ipse est Dominus Deus noster, nos autem populus eius et oves pascuae eius.⁸⁷ Lugeamus uitam nostram mortuam, idest Christum Salvatorem nostrum, et pro eo uel lachrymas emittamus qui sanguinem suum pro nobis non dubitauit effundere. Tu uero, miserrime peccator, quid haeres, quid dubitas, quid cunctaris? Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis!⁸⁸ Quid tibi cum auaritia, quid cum luxuria? Si Iohannem uis euangelistam imitari et Christo esse dilectus, matrem eius flentem associa. Si Simon es Cyrenaeus, tolle crucem et sequere.⁸⁹ Si optas crimina tibi remitti, procumbe cum Magdalena retro secus pedes Domini.⁹⁰ Si cupis hodie cum Christo esse in paradiso, crucifigere modo et dic cum latrone: »Domine, memento mei dum ueneris in regnum tuum.«⁹¹ Inspice uulnera pendentis (ut Augustinus ait), sanguinem morientis, pretium redimentis; caput habet inclinatum ad te osculandum, pedes confixos ad te expectandum, manus extensas ad te amplexandum, cor apertum ad te diligendum, totum corpus expositum ad te redimendum. Haec, fideles mei, quanta sint, cogitate; haec in statera cordis uestri appendite, ut totus pro uobis figatur in corde qui totus pro uobis fixus est in cruce.⁹²

⁸⁵ Nemo sit qui se abscondat a calore caritatis eius – *Ps 18, 7: nec est qui se abscondat a calore ejus.*

⁸⁶ nos tanto redimimur pretio, nos tanto curamur impendio. *Leo I, Sermones (p. 37, cap. II): Nos tanto redimimur pretio, nos tanto curamur impendio.*

⁸⁷ Venite adoremus et procidamus ante Deum, ploremus coram Domino qui fecit nos, quia ipse est Dominus Deus noster, nos autem populus eius et oves pascuae eius. *Ps 95 (94), 5–7*

⁸⁸ Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. *II Cor 6, 2*

⁸⁹ Si Simon es Cyrenaeus, tolle crucem et sequere. *Cf. Mt 16, 24 Tunc Jesus dixit discipulis suis: Si quis uult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. – Mc 15, 21 Et angariaverunt praetereuntem quempiam, Simonem Cyrenaem uenientem de villa, patrem Alexandri et Rufi, ut tolleret crucem ejus.*

⁹⁰ Si optas crimina tibi remitti, procumbe cum Magdalena retro secus pedes Domini. *Cf. Lc 7, 37–38*

⁹¹ Si cupis hodie cum Christo esse in paradiso, crucifigere modo et dic cum latrone: »Domine, memento mei dum ueneris in regnum tuum.« *Cf. Lc 23, 42*

⁹² Inspice uulnera pendentis (ut Augustinus ait), sanguinem morientis, pretium redimentis; caput habet inclinatum ad te osculandum, pedes confixos ad te expectandum, manus extensas ad te amplexandum, cor apertum ad te diligendum, totum corpus expositum ad te redimendum. Haec, fideles mei, quanta sint, cogitate; haec in statera cordis uestri appendite, ut totus pro uobis figatur in corde qui totus pro uobis fixus est in cruce. – *Aug. De sanct. uirginitate 54–55.*

se nitko ne skriva žaru njegovu; sva plemena, svi narodi i čitav krug zemaljski (ako to dopuštaju prirodni zakoni) neka ovamo pristupi i neka takav zločin, takav nečuvan grijeh popratí iskazom pobožnosti.

Što činite, oci? Što gledate? Što čekate i šutite? Sebe, kažem vam, sebe same otkupljujemo za toliku cijenu, sebe liječimo uz tolik trošak. Dođite, prigrijemo koljena i padnimo nice pred Bogom, zaplačimo pred Gospodom koji nas je stvorio, jer on je Gospodin Bog naš, a mi smo narod njegov i ovce paše njegove. Ožalimo naš život umrli, to jest Krista, Spasitelja našeg, i pustimo barem suze za nj koji svoju krv za nas nije oklijevao proliti. A ti, prejadni grešniče, što stojiš, što dvojiš, što oklijevaš? Evo sad je vrijeme milosno, evo sad je vrijeme spasa. Što će ti pohlepa, što će ti raskoš? Želiš li nasljedovati Ivana Evanđelista i biti onaj koga je Krist ljubio, pridruži se majci Kristovoj uplakanoj. Ako si Šimun Cirenac, prihvati križ i slijedi ga. Ako želiš da ti grijesi budu oprošteni, baci se s Magdalenom odostrag kod nogu Gospodinovih. Ako želiš danas s Kristom biti u raju, daj se razapeti i reci s razbojnikom: »Gospodine, sjeti me se kada dođeš u kraljevstvo svoje.« Pogledaj rane raspetoga (kako kaže Augustin), krv umirućega, cijenu otkupitelja; glava mu je nagnuta da bi te poljubio, noge su mu probodene da bi te čekao, ruke raširene da bi te zagrlio, srce otvoreno da bi te ljubio, čitavo tijelo izloženo da bi te otkupio. O tome, vjernici moji, razmišljajte, koliko je; to vagnite na vagi svojih srdaca kako bi čitav za vas u srce bio pribijen onaj koji je čitav za vas bio pribijen na križ.

Sed uideo, patres optimi, uideo uos iampridem zelo Christi commotos; et, quoquo me uerto, ubique pietas se mihi uestra ostentat.⁹³ Dicam igitur fauentibus uobis pro communi omnium salute, illam ipsam crucem, illa ipsa uulnera corde et pia animi contemplatione percurrens.

Oro atque obsecro te, generis humani redemptor, Dei atque hominum mediator, gloria, lumen, spes et salus nostra; per quem facta sunt omnia et sine quo factum est nihil;⁹⁴ qui nos captiuitate tua liberasti, uinculis absoluisti, liuore curasti, uulneribus sanasti, sanguine abluisti, sordibus mundasti, cruce saluasti, infamia et dolore et morte ad gloriam, ad uoluptatem, ad uitam reduxisti; qui ascendens super omnes caelos omnium es arbiter omniaque dispensas; oro, inquam, te supplex atque obsecro uti tu hodie populum tuum hic et ubique in tui memoriam congregatum his oculis, eo uultu eaque pietate aspicere digneris qua sanctissimae affixus cruci tunc, cum omnia ad te ipsum trahebas, Ioannem discipulum tuamque charissimam et pientissimam matrem aspexisti, eo munere, ea gratia illustres qua quondam apostolos tuos in die sancto Penthecostes illuminasti, spiritum claritatis roremque misericordiae tuae eis desuper infundens. Domine sancte, pater omnipotens, aeternae Deus, qui intueris abyssum, qui sedes super cherubin,⁹⁵ qui extendis caelum sicut pellem,⁹⁶ qui rotas orbem, illuminas solem, regis mundum, calcas Tartarum,⁹⁷ ostende quaeso faciem tuam et uidebimus; porrige dexteram tuam et surgemus; infunde spiritum tuum et renouabimur; atque hunc, quem ego oculis nunc meis aspicio, tuae ciuitatis Hierusalem uicarium, tuae hereditatis conseruatorem, tuarum ouium pastorem, hunc tu, inquam, nobis, clementissime Domine, pro tua diuina pietate, quae exsuperat omnem sensum, custodias, foueas, conserues, protegasque. Respice, quaesumus, Domine, in faciem Christi tui; dirige, quaesumus, illum secundum clementiam tuam; da ei, quaesumus, uerbo et exemplo quibus praestet proficere ut ad uitam una cum commisso sibi grege perueniat sempiternam per Dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum dilectissimum, qui tecum uiuit et regnat per infinita saecula, Amen.

Dixi.

⁹³ quoquo me uerto, ubique pietas se mihi uestra ostentat cf. *Cic. fam. 7, 24, 1: Amoris quidem tui, quoquo me uerti, uestigia.*

⁹⁴ per quem facta sunt omnia et sine quo factum est nihil cf. *Io. 1, 3: Omnia per ipsum facta sunt: et sine ipso factum est nihil; Aug. sermo 1: caelum ergo et terram fecit deus in filio, per quem facta sunt omnia et sine quo factum est nihil; Novatianus de Trin. 17, 2: non alium ostendit tunc adfuisse Deo cui praecipere haec opera ut fierent, nisi eum per quem facta sunt omnia, et sine quo factum est nihil.*

⁹⁵ qui intueris abyssum, qui sedes super cherubin. *Daniel 3, 55: Benedictus es, qui intueris abyssos, et sedes super cherubim.*

⁹⁶ extendis caelum sicut pellem. *Ps 104 (103), 2: Extendens caelum sicut pellem.*

⁹⁷ qui rotas orbem, illuminas solem, regis mundum, calcas Tartarum. *Apul. met. 11, 25: Te superi colunt, observant inferi, tu rotas orbem, lumnas solem, regis mundum, calcas Tartarum.*

Ali vidim, poštovani oci, vidim da ste već odavna potaknuti žarom Kristovim; i, kamo god se okrenem, svuda mi se pokazuje vaša pobožnost. Reći ću stoga, uz vaše odobrenje, molitvu za zajednički spas sviiju nas, srcem i pobožnim razmatranjem duhovnim prizivajući isti taj križ i iste te rane.

Molim te i zaklinjem, otkupitelju roda ljudskog, posredniče između Boga i ljudi, slavo, svjetlo, nado i spasu naš; po kome je sve stvoreno i bez koga ništa nije nastalo; koji si nas svojim zarobljenjem oslobodio, svojim okovima odriješio, svojim ozljedama izliječio, svojim ranama ozdravio, svojom krvlju oprao, prljavštinom očistio, križem spasio, sramotom i boli i smrću vratio u slavu, u sreću, u život; koji si, uzlazeći nad sva nebesa, sudac sviiju i sve određuješ; molim te, zaista, ponizno i preklinjem da se i danas svoj narod ovdje i svuda tebi u spomen okupljen udostojiš pogledati onim očima, onim licem i milostivošću kako si, pribijen na presveti križ, onda kad si sve preuzimao na sebe sama, pogledao Ivana učenika i svoju predragu i pobožnu majku; da nas prosvijetliš onim darom, onom milošću kojom si nekoć prosvijetlio svoje apostole, na sveti dan Pedesetnice, ulijevajući im s visine Duh istine i rosu svoje samilosti. Gospodine sveti, Oče svemoćni, vječni Bože, koji istražuješ bezdan, koji sjediš nad kerubima, koji nebo razapinješ kao šator, koji okrećeš svijet, osvjetljavaš sunce, upravljaš zemljom, gaziš pakao, pokaži, molim, lice svoje i gledat ćemo; pruži desnicu svoju i ustat ćemo; ulij nam duha svojeg i preporodit ćemo se; a ovog, koga sada svojim očima motrim, namjesnika tvojega grada jeruzalemskog, skrbnika tvoje baštine, pastira tvojih ovaca, njega, zaista, milosrdni Gospodine, svojom svetom naklonošću, koja nadvisuje svaku moć shvaćanja, čuvaj, njeguj, štiti i brani. Pogledaj, molimo te, Gospodine, lice Krista svojega; upravi ga, molimo te, svojim milosrđem; daj mu, molimo te, da riječju i primjerom koristi onima koje vodi; da zajedno sa stadam njemu povjerenim do života stigne vječnoga, po Gospodinu našem Isusu Kristu, sinu tvojem preljubljenom, koji s tobom živi i vlada u beskrajne vijeke, amen.

Rekoh.

[Errata]

Librum quondam neque inutilem neque iniucundum, quod in eo pauca quaedam non usquequaque perfecta essent, qui illum perlegerat furore ob id concitus dilacerat. »O« inquit liber »hominum naturam ingratham atque peruersam! Si quidem pro paucissimis erratis multam poenam desumere, et pro multis acceptis beneficiis gratias nullas agere consueuerunt.«

[Ispravci]

Jednom je knjigu, nipošto beskorisnu ili dosadnu, netko tko ju je pročitao, zato što je u njoj pronašao nekoliko ne posve savršenih detalja, u bijesu počeo kidati. I reče knjiga: »O, nezahvalna i izopačena ljudska naravi! Jer takav je njihov običaj: za šačicu grešaka uzvraćaju silnom kaznom, a za mnogo dobrobiti ni najmanje ne zahvaljuju.«

Neven Jovanović

MARTIN NIMIRA OF RAB, *THE SERMON ON THE PASSION
OF OUR LORD* (ROME, AFTER APRIL 3, 1494)

On Good Friday 1494, Martin Nimira, archdeacon of Rab and scion of a well-regarded Rab family, delivered a sermon on the Passion to Pope Alexander VI and members of the papal curia. After April 3 that same year the sermon was printed in Rome by Eucharius Silber. Nimira built his career in the Papal States of Italy as a client of the cardinal of Siena Francesco Todeschini Piccolomini (1439–1503); some years earlier, in March 1487, Nimira had already preached before the Roman cardinals, on the feast of Saint Thomas Aquinas in the Dominican church of Santa Maria sopra Minerva. Nimira's known writings and activities (a poetic prayer for the health of the cardinal Todeschini Piccolomini *Hecatosticum carmen ad Christum optimum maximum pro cardinalis Senensis salute*, perhaps in 1488; his copyediting of the *Politics* of Aristotle translated by Leonardo Bruni and commented on by Thomas Aquinas and Ludovico Valenza, 1492) suggest Nimira was a curial humanist, dependent on the patronage of the Roman court and its cardinals.

Nimira's sermon on the Passion, in the printed edition dedicated to the cardinal Bernardin López de Carvajal (d. 1523), bishop of Cartagena, Spain, displays Nimira's learning, his command of theological, philosophical and lyrical registers of expression, as well as oratorical elegance and a readiness to adopt Cicero's rhetorical models (sentences from speeches *Against Verres* 2, 5, *For Publius Quinctius* and *For Aulus Cluentius*, as well as the famous fragment of Gaius Gracchus reported by Cicero in *On the Orator*). The sermon has an introduction, two main parts, and a short closing prayer for God's mercy, especially to the Pope.

The first part is philosophical (in Nimira's words, stemming from *ingenium*), the second part lyrical (arising from *pietas*). The philosophical part considers the necessity of Christ's Passion and death, touching also on the suffering of the good and the success of the evil in this world, while the lyrical part shows how Christ suffered and died. There is a prosopopoeia of the Virgin Mary, and the piercing of Christ's body is seen as the culmination of his suffering. The Jews (including Judas Iscariot) are presented as the main enemies, their faith as utterly wrong and depraved (confirmation is presented in a collage of biblical quotes), and the piercing of Christ's body is seen as their most terrible crime. The extremely strong antisemitic tone of Nimira's sermon might have been set partly by the tradition of the liturgical *Improperia* as part of the observance of the Passion, partly by the rhetorical need to contrast blame (of the Jews) and praise (of Christ), but possibly also by the antisemitic leanings in the circle of Nimira's acquaintances: these must have included Antonio Lollo, the secretary of the cardinal Todeschini Piccolomini, who had already in 1486 composed another highly antisemitic sermon before the Pope, and the Dominican Paolo Moneglia from Genova, who as the *magister*